د ټولنې علم

د ارواښاد استاد الفت د نا چاپ شوي آثارو څخه:

Ketabton.com

مؤلف: زکريا احمد «رشدی»
مترجم: ګل پاچا «الفت»

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مضمونو فهرست

سرلیک | مخ

د مترجم مقدمه .... أ
لمړی باب .... - 1 -
د اجتماع علم .... - 1 -
د علم اجتماع ماده او موضوع .... - 1 -
د انسانی اجتماع تاریخ .... - 3 -
اجتماعی تطور .... - 4 -
له طبیعی تاریخ سره د ټولنی د علم اړه .... - 4 -
انسان او معدن .... - 5 -
انسان او نبات .... - 6 -
انسان او حیوانیت .... - 7 -
د اقلیم، اوبو او هوا اغېزه .... - 8 -
د قوم په روحیاتو کښی .... - 8 -
عوامل او تاثیرات ئې په انسان کښی .... - 8 -
معتدل اقلیمونه .... - 9 -
سړې مځکی .... - 9 -
تاوده اقلیمونه .... - 9 -
انسانی ټولنی .... - 10 -
کورنی ژوندون .... - 11 -
ازدواج .... - 11 -
ازدواج او اجتماعی ټولنه .... - 12 -
د کوزدې کال او وخت .... - 12 -
د کور سرشته (تدبیر منزل) .... - 13 -
د انسان سیاست له ښځی سره .... - 14 -
د انسان سیاست له اولاد سره .... - 14 -
د انسان سیاست له خپلو خدمتګارانو سره .... - 15 -
کورنی نیکبختی .... - 16 -
لمړی تربیه .... - 16 -
تربیوی مذاهب .... - 17 -
علم النفس .... - 19 -
خاطر .... - 19 -
د عقل د روزلو لاری .... - 20 -

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عقل وده او اقسام .... - 20 -
لمړۍ مرتبه.. - 21 -
دوهمه مرتبه .... - 21 -
دریمه مرتبه .... - 21 -
څلورمه مرتبه.. - 22 -
د بدن روزل .... - 22 -
بدني ورزش او رياضت... - 23 -
خپل اولاد څنګه وروزو؟.. - 23 -
کورنی اجتماع .... - 25 -
کورنی تعاون او مرسته .... - 26 -
دوهم باب.. - 26 -
د اجتماع روح.. - 26 -
ملت څه شی دی؟ .... - 28 -
دریم باب.. - 29 -
حکومت... - 29 -
د حکومت وظيفه .... - 31 -
د حکومت په باب کښی د پخوانيو نظريه.. - 33 -
حکومت د اسلام په نظر کښی... - 34 -
د ملت د مشرانو صفات... - 36 -
د عربو په نزد د مملکت ارکان.. - 37 -
رعيت .... - 37 -
عدل... - 38 -
عمرانات او ودانی .... - 38 -
تدبير او اداره .... - 39 -

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مترجم مقدمه

انسان نشي کولی چه لکه نور حیوانات خپل ټول احتیاجات یوازی ترسره کړي او د بل له مرستی څخه ځان مستغنی وګڼی، ځکه چه له یوې خوا د ده بدنی او جسمی حال چه د دنیا د سړو او تودو هیڅ طاقت او توان نلري، بی له نازکو او مناسبو خوړو بل شی ژوولی او هضمولی نشی او له بلی خوا د ده زیات ضروریات چه له حسابه وتلی دی دی مجبوروی چه له نورو سره لاس یو کړی، او یو د بل دپاره زیار وکاږی، نو لکه څنګه چه انسان فطرتاً بل ته اړ دی همدارنګه طبعاً ټولنی او اجتماع ته هم محتاج دی چه ځان ځانی او انفرادی حیات ته هیڅکله زړه نشی ښه کولی د همدې لامله انسان ته مدنی بالطبع یعنی د اجتماع غوښتونکی ویل کیږی. برسیره پدې چه د انسان مادی حیات او جسمی احتیاجات یې د نورو له مرستې سرته نه رسیږی معنوی او عقلی ژوندون ئې هم اجتماع او تمدن ته اړ دی، پدې هر څوک پوهیږی چه که انسان له اول وخته په یوه ځای کښی یوازی پاتی شی، او د نورو له صحبته استفاده ونکړی هغه که څه هم صورتاً انسان وی مګر د انسانیت معنوی فضایل به هیڅ نلری، نو د اجتماع ضرورت او دعلم اجتماع اهمیت له همدې منل شوی حقیقت څخه ډېر ښه معلومیږی ځکه چه د هر علم اهمیت د موضوع په اعتبار پیژندل کیږی.

د همدی لامله په اوسنی ژوند کښی ما د پښتنو دپاره د دغه مهم علم معلومات مفید وګڼل او دغه کوچنې کتاب می په پښتو ژبه ترجمه او خپلو وروڼو ته وړاندی کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمړی باب

د اجتماع علم

د اجتماع علم د اجتماعی هیئت (ټولنی) په نفسی حالت او صورت کښی بحث او څېړنه کوی لکه چه علامه ګوستاولوبون د روح الاجتماع او سر تطور الامم مؤلف ئې هم همدغه شان تعریف کوی، نو هر کله چه د جماعت نفسی صورت او حالت د افرادو له نفسی صورت او حالت څخه جوړېږی باید د شخص نفسی صورت او بشری ذاتیت تحلیل شی ترڅو چه د جماعت نفسی صورت واضح او څرګند شی. دا خبره هم باید ښکاره شی چه فرد او جماعت دواړه یو د بل په نفسی صورت او روح کښی اغېزه او تاثیر کوی.

بارت، د المان اجتماعی عالم وایی: هر تغیر چه په یوه جامعه کښی پېښېږی هغه تغیر په کورنیو او د افرادو په روح کښی نور تغیرات پیدا کوی نو باید اجتماعی عالم پدې څو شیانو کښی غور او دقت وکړی:

لمړی- د افرادو روحی علایق

دوهم – د فرد او د جماعت یو له بله روحی اثر او د هغې اندازه

دریم – څه شی چه د دې دوو روحی اغېزو له مدافعې او مقابلې څخه پیدا کېږی

څلورم – هغه ذاتی او خارجی عوامل چه د فرد په پیدایښت او د اجتماع په تطور کښی عمل کوی، نو معلومه شوه چه د جماعت په روح کښی بحث او څېړنه د علم اجتماع وظیفه ده.

د علم اجتماع ماده او موضوع

هر کله چه د طبعی انسان تاریخ د علم اجتماع ماده ده نو باید د انسان په اصل باندی لږ څه بحث وشی چه آیا دا ټول انسانی طوایف سره له دومره زیاته تفاوته چه یو له بله ئې لری له یوه اصله (ادم(ع) او حوا) څخه پیدا شوی دی او که هره طایفه ځانته بېل بېل اصل لری.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله دا چه آيا انسان اول ځل په همدغه صورت پيدا شويدی او که دودی او ارتقا په اصولو د انسانيت درجی ته رسېدلی دی.
دا يو لوی بحث دی چه مونږ ئې دلته د اجمال او اختصار په صورت راوړو، څه بحثونه چه پدې موضوع کښی شويدی پدې دری مذهبو کښی خلاصه کيږی.
اول: انسان د تصادف په طور بی له دې چه د چا اراده پکښی دخل ولری پيدا شوی دی چه دطبيعت مخلوق ورته ويل کيږی.
دوهم: انسان د پاك خدای په اراده اول ځل په همدغه شکل او صورت پيدا شوی دی.
دريم: انسان لمړی ځل په يو بل صورت پيدا شوی او وروسته ئې انسانی حالت ته ترقی کړېده.
د اول مذهب طرفداران دا ګمان کوی چه انسان اول ځل په يوه کلك غلاف (پوښ) کښی په بحر کښی پيدا شوی چه د رودلو (امتصاص) په واسطه ئې غذا موندله څه موده وروسته له غلافه وتلی دی چه بيائې غذا د خپلو اعضاو په واسطه ترخولې کولی شوه.
دوهم مذهب چه زمونږ دينی عقيده او صحيح مذهب دی د دې مذهب طرفداران وايی چه په زرګونو کلونه زمونږ له نظره تېره شوه چه انسان بلکه هر حيوان په خپل صورت پاتی دی او هېڅ تغير پکښې نه دی پېښ شوی او نه د نشو او ارتقا آثار په کومه نوعه کښی ليدلی شوی دی نو معلومه شوه چه انسان له ابتدا څخه په همدغه صورت پيدا شوی دی او که داسی نه وای نور تغيرات به هم مونږ ليدلی و، ددې مذهب له مشهورو طرفدارانو څخه چه يوازی په علمی نظر دې موضوع ته ګوری او دينی عقيدې ته پکښی دخل نه ورکوی بوفون، فلورنس، کاترفاج د فرانسی او داسی نور دی چه دې نظريی ته علمی رنګ ورکوی. بوفون د تاريخ طبيعی په بحث کښی وايی: د اروپا سپين رنګی انسان او د افريقې توربخن انسان او د امريکی سوربخن انسان د يوه اصل لرونکی دی چه د خپل اقليم او وطن په رنګ رنګ شوی دی، دی پدې قول د هغو کسانو نظريه ردوی چه هغوی د خېرو او رنګونو تفاوت د اصل د تعدد دليل ګڼی.
د دريم مذهب خاوندان د خپلی مدعا دپاره داسی دليل نلری، چه د سړی زړه ته ولوېږی دوی د انسان او بيزو په منځ کښی په يوه سلسله قايل دی چه تر اوسه ئې نه ده پيدا کړی ا د ډېری زمانې تېرېدو ته منتظر دی. تر دې ځايه يو لنډ او مختصر بحث د انسان په اصل باندی وشو، که مونږ د انسان په ماهيت کښی بحث وکړو نو له خپلی موضوع څخه به نورو فلسفی بحثونو ته و اوزو. هر کله چه د علم اجتماع موضوع انسانی

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتماع ده نو باید د انسان په خواهشاتو او د عمراني پیشرفتونو په اسبابو او نورو اجتماعی مسایلو باندی لکه د کورنیو، کلو او حکومتونو په پیدا کیدو بحث وشی.

د انساني اجتماع تاريخ

که هر څومره پلټنه وکړو دا نه معلومیږی چه انسانی اجتماع له څه وخته شروع کیږی او د دې بڼ نیالګی په کوم وخت کښی ایښودل شویدی، ځکه چه هر څه چه د تاریخ پاڼو قید کړی دی هغه د بشری جمعیت مېوه ده چه تر اجتماع وروسته پیدا شوېده او د اجتماع نیلې له اولنی انسان سره چه د ځمکی په مخ پیدا شویدی سمی پیدا شوی او تر دې وخته رسېدلی دی، ځکه چه انسان په اول وخت کښی خپل احتیاج یوې ملګری (ښځی) ته حس کړی او له انفرادیت ځنی بېزار شویدی او همداغه احساس د علم اجتماع اساس او بنیاد دی چه د تاریخ له زمانې څخه پخوا ایښودل شوی دی، نو معلومه شوه چه دا علم یو نوی شی نه دی چه له دې اوسنی مدنیت څخه پیدا شوی وی او د دې قرن مولود وګڼل شی، د همدغه احتیاج په اثر چه انسان اول اجتماع ته او وروسته د داړونکو ځاروو له ډاره خمځو، غارونو او داسی نورو ته حس کړی تاریخی عصر پیدا شوی او د انسان عمرانی تقدم او عملی کارنامې په مختلفو بلادو کښی لکه: فارس، کلده، مصر، روما کښی لیدل شوی دی، دا هغه وخت دی چه د انسانی جمعیت فطری ذکاوت ډګر ته وتلی او د تاریخ دپاره د بحث موضوع پیدا شوېده نو ویلی شو چه د علم اجتماع قواعد په زرګونو کلو له میلاده مخکښی وضع شویدی. کوم مترقی ملتونه لکه: هند، فارس، چین، یونان چه د ترقیۍ هسك بام ته ختلی و او تاریخ د دوی عظمت او لوی شان د تعجب په طور بیانوی دا یو تصادفی امر نه و بلکه د دوی معارف او حکومتی سیاست د اجتماع په صحیح او پایدار اساس باندی قایم و.

همدارنګه مصر چه پنځه زره کاله له میلاده مخکښی د دنیا ښایسته باغ او د علم و عرفان عالی مدرسه وه چه په حکمت کښی لکه افلاطون او سقراط نامدار شاګردان لري دا بی له دېنه چه د دوی اجتماعی قوانین ډېر متین او صحیح و بل سبب نلری، نو ویلی شو چه د انسانی اجتماع تاریخ ډېر پخوانی دی چه د تمدن او عمران د انتقال په سبب له یوه ملته بل ته نقل شوی او تطور ئې پیدا کړی دی تر څو چه پدی قرنو کښی اروپا ته رسېدلی او هلته یې قواعد کمال ته رسېدلی دی او دا نه ده معلومه چه دوی به ئې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅه وخته پوري وساتلي شي، ځكه چه ملتونه هم لكه افراد زږښت او ځواني، مرګ او ژوند لري چه انساني تدابير ئې مخه نشي نيولي.

اجتماعي تطور

د هغه ضرورت او احتياج په اثر كښي چه ضعيفان ئې د زوورو، د تيرى د مدافعې دپاره اتحاد او يووالي ته لري انساني اجتماع له كورنۍ څخه قوميت ته او له قوميته مليت ته ترقي كړېده، همدارنګه سلطه او واكداري هم رورو زياته شوې او وروسته ترېنه حكومت تشكيل شوى دى، په اوله كښي يوازي پلار پخپل اولاد باندي آمريت او حكم درلود، وروسته مشر او رئيس پخپلي كورنۍ كښي واكداري پيدا كړې او پس له هغه ئې په كلي او قبيله كښي مشرتوب موندلى دى، وروسته چه قبيلې وسعت او پراخوالي موندلى او شعبې پكښي جوړي شوى دى، سره لدې چه هرى شعبي ځانته مشر درلود مګر عمومي مشرتوب د يوه سړي وو چه طبعاً ئې د پادشاهۍ حيثيت پيدا كړ.
بعضې وايي چه د مور سلطه تر پلار مخكښي وه، او همدغه سلطه د نورو سلطو منشأ ده په هر صورت چه وي، دا مسلمه او منله شوې خبره ده، چه خانداني سلطه د نورو سلطو سرچينه ده.

له طبيعي تاريخ سره د ټولني د علم اړه

هر كله چه طبيعي تاريخ د علم اجتماع او د ملتو د احوالو د پېژندلو دپاره اساس ګڼل كېږي ښائي پخوا لدېنه چه موږ د اجتماع په لمړيو عواملو كښي بحث وكړو، هغه علاقه چه د اجتماع علم ئې له طبيعي تاريخ سره لري هم لږ څه ښكاره كړو.
څنګه چه اوبه او هوا او د يوه اقليم طبيعي حالت پر معدن، نبات او حيوان اغېزه كوي همدارنګه په انسان كښي هم ډېره اغېزه لري، نو بايد هغه طبيعي عوامل چه د انسان، حيوان، معدن او نبات په پيدايښت كښي اثر لري ښكاره او ظاهر شي، څوك چه د نباتاتو او حيواناتو له علمه خبر نه وي او د دوى ارتباط ورته نه وي معلوم، ښائي د دې خبرى په اورېدو ډېر تعجب وكړي، ليكن بايد دوى فكر وكړي چه انسان له څه شي او څنګه پيدا شوى دى؟ ظاهره خو انسان له وينو، غوښو، هډوكو جوړ شوى مګر د ده علاقه له نبات يا معدن او حيوان سره څه شي دى؟ نو انسان لپاره د دې چه د مځكي په كايناتو كښي خپله رتبه وپېژني او له حيوان او نبات څخه خپل امتياز حاصل كړي بايد د طبيعي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاريخ څخه برخه ولري. پاك خداى زموږ دپاره امثال بيان كړى او لكه احسن القصص د پيغمبرانو قصې ئې راته كړى دى دا ټول د دې دپاره دى چه موږ اجتماعى نظام او د شعبو سياست ته لاره پيدا كړو، او د اجتماعى حيات دپاره ترېنه قانونى درسونه واخلو.

پيغمبرانو هم د دې دپاره چه د بشرى او حيوانى نفسونو په منځ كښې مناسبت او مشابهت ليده، اول ځل ئې د حيواناتو او رمو په ساتنه او تربيه شروع كړېده او وروسته ئې د انسانانو تربيې ته ملاتړلې، دوى پدې پوهېدلى دي چه په بعضى نفسو كښى غضب او په بعضو كښى حلم وى، بعضى قوى او بعضى ضعيف وى، نو د هر چا حق ئې پېژندلى او ساتلى دى.

ښائي چه انسان د حيوان او نبات طبيعت او د كانو خواص وپېژنى ترڅو چه داجتماعى هيئت خدمت وكړى شى، او پدې پوه شى چه د مواليد ثلاثه (حيوان، نبات، جماد) حال له انسانى نظام سره تطبيق كېږى، او د ملت د طبقاتو اخلاق له ارضى كايناتو سره اړه او علاقه لرى.

انسان او معدن

معدنيات هغه اجسام دي چه تر ځمكى لاندى بخارو او لوګيو څخه پيدا شوى او له مختلفو اقسامو ځنى جوړ شوى دى. د اجسام د تركيب په اعتبار بعضى قوى او بعضى ضعيف وى، بعضى اوږدوالى او پلن والى قبلوى او بعضى د دې صلاحيت نلرى، انسان هم لكه معدن چه له آبى بخارو ځنى پيدا كېږى له اوبو څخه پيدا كېږى او د قوت او ضعف، شرافت او خساست، رفعت او ټيټوالى په اعتبار د مور او پلار له حاله سره سم او موافق وى نو هغه انسان چه تهذيب قبلوى لكه هغه معدنى شى دى چه هر صورت قبلوى او زرګر يا پښ ترېنه هر څه جوړوى او حكما لكه هغه قيمتى كانې داسى دى چه په كانو كښى پيدا كېږى.

كومى د پوخوالى دورې چه تر ځمكى لاندى د حرارت او رطوبت په سبب كان باندى تېرېږى، له هغو دورو سره مشابهت لرى چه د انسان په نطفه باندى په رحم كښى تېرېږى، او غوښه، وازده، هډوكى ترېنه جوړېږى. پس له هغه چه انسان له موره پيدا كېږى نو كومى دورې چه په كوچنى باندى د روزنى په وخت كښى راځى، او مختلف احوال لكه روغتيا، ناروغى، نيكبختى او بدبختى ورته پيښېږى دا لكه هغه تطورات داسى دى چه معدنياتو ته د كاريګرو او كسبګرو له لاسه رسېږى، او مختلف صورتونه قبلوى!

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان او نبات

انسان پس له تی رودلو څخه لکه بوټی (نبات) بې له بشپړی ارادې غذا خوری او حرکت کوی نو که غذا ئې طبیعی وی، د بدن په وده او لویوالی کښی تاثیر کوی او که روحی وی د عقل او وینښتوب په زیاتوالی کښی صرفیږی پدې وخت کښی ماشوم د خپل محیط القاآت قبلوی او لکه نبات د خپلی کورنۍ له حاله سره وړ پاڼی او مېوه نیسی.

نو ښه روزنه د کوچنی په حال کښی هغه تاثیر کوی لکه چه د هوا اعتدال ئې د نباتاتو په نشو و نما کښی لری، او بده پالنه لکه هغه تاوده بادونه داسی دی چه د نباتاتو د مړاوی والی او وچوالی سبب ګرزی. نو څوك چه د نباتاتو په روزنه پوهیږی او پدې علم کښی لاس لری هغه کولی شی چه خپل اولاد لکه یوه ښه بوټی داسی ورروزی او ښه نتیجه تری‌نه واخلی.

غرض دا دی چه د کوچنی روزونکی باید د نباتاتو او حیواناتو له علمه خبر وی، او کومه علاقه چه دا دواړه ئې له انسان سره لری هغه ورته معلومه وی چه د کوچنی په تهذیب او روزه په ښه ډول بری ومومی او د اجتماع علم د کونیه علومو په یوه متین اساس بنا شی، چه موږ هم د غرب له ژوندیو ملتو سره د سمی روزنی په اثر کښی برابر شو.

څوك چه د نباتاتو له حاله خبر شی او د نباتاتو مختلف اقسام چه ځنی وابنه وی او بعضې ونی، ورته معلوم شی هغه پوهیږی چه انسانان هم بعضی لکه وابنه پخوا لدینه چه ونه ځنی جوړه شی د طفولیت په وخت کښی مری او بعضی لکه ونی کمال ته رسیږی، بعضی انسانان لکه میوه داری ونی نفع او ګټه لری او بعضی لکه بی مېوو ونو غوندی بې فایدې وی.

لکه چه بعضی نباتات د لمر په تودوخه او آزاده هوا کښی وده کوی، او بعضو ته لمر او هوا ضرر رسوی، همدارنګه د انسانانو په ډله کښی هم بعضی د طبیعی مناظرو په لیدلو او د پاکی او آزادی هوا په تنفس ښه نشو و نما کوي او بعضی لکه هغه بوټی چه په تورتم او تیاره کښی ښه لوئیږی او د لمر په رڼا کښی خرابیږی دوی هم په یوه فاسد محیط او تررمۍ کښی روغ او جوړ وی او په ښو ځایو او ښنو باغو کښی زره تنګی کیږی، او هغه شان وده نه کوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان او حیوانیت

د انسان په وجود کښې پس له بلوغه شعور او احساس زیات میندل کېږی او ورځ په ورځ خپل احتیاجات ښه خوراك، ښې ښځې، ښه ځای او داسې نورو ته حس کوی، او د خپلو خواهشاتو د اجرا کولو دپاره کوښښ کوی او همدغه شی ته قوه شهویه ویله کېږی.

پدې وخت کښې چه انسان خپل قد و قامت او ښه صورت په هنداره کښې ووینی، د کلان کاری آثار پکښې ځرګندېږی او ځان ورته لوی سړی ښکاری دا د غضبی قوی آثار دی چه ورځ په ورځ پکښې زیاتېږی. پدې دوو خصلتو (شهوت، غضب) کښې حیوان له انسان سره شریك دی، نو هر کله چه د ځوانۍ خواهشات د ده په عقل باندی غالب شی ولمړیو عناصرو آثار او د مور او پلار خویونه پکښې ښکاره کېږی، نو که له لوړی او زوروری کورنۍ څخه وی، لکه هغه ځناور او درنده چه د بل د ښکار غوښې نه خوری، دی هم د بل پس خوردی ته سترګی نه نیسی او دنائت خواته میل نه کوی او که چیری له ټیټې او خسیسی کورنۍ وی نو په هر قسم دنائت په ممکن وی ځانته خوراك پیدا کوی.

دا قسم انسانان د اشرارو له نوعی څخه حسابېږی چه په شرارت کښې یو له بله تفاوت لری. همدارنګه د شرف خاوندان هم د قوتونو او د هغو عناصرو په اعتبار چه د دوی په روحیاتو کښې ئې اثر کړی متفاوت دی.

څنګه چه اهلی او کورنی حیوانات بعضی قوی وي، چه درانه درانه بارونه له یوه ځایه بل ځای ته وړی، په انسانانو کښې هم بعضې داسې کسان وی چه سخت او ګران کارونه سرته رسولی شی، او فکری قوت، هیڅ نلری یوازی د علمی قوت خاوندان وی او دا کسان د دې دپاره پیدا شوی وی چه بل څوك ئې په لار بوزی او کار ځنې واخلی.

تر دې ځایه په هغه مناسبت او مقارنت چه د انسان، معدن، نبات او حیوان په منځ کښې موجود و او د اجتماع د علم لوستونکو ورته ضرورت درلود لږ څه بحث وشو، د یوه ملت قاید ته لازمه ده چه د کایناتو او موجوداتو ټول قوانین له بسیطو عناصرو ځنې نیولې، تر لویو مرکباتو پوری تر نظر لاندی ونیسی.

زمونږ غرض دا نه دی چه ټول خلق دی د طبیعی تاریخ په لوستلو او تطبیقولو باندی مصروف شی ځکه چه دا د قوم د واکدارنو او مشرانو کار دئ چه له دې راز معلوماتو ځنې استنباط وکړی او د خپل قوم او وطن دپاره مناسب قوانین او اجتماعی اصول

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوره کړی. او دا خبره هم باید معلومه شی چه موږ د علم اجتماع متخصصینو ته ډېر احتیاج لرو.

د اقلیم، اوبو او هوا اغېزه

د قوم په روحیاتو کښې

لکه چه اوبه او هوا په نباتاتو او حیواناتو کښې اغېزه لری همدارنګه په انسانانو کښې هم عقلی او جسمی تاثیر کوی. اجتماعی علماء او هغه سیاحان چه په مختلفو هوادونو کښې ګرزېدلی دی او د هر ځای د انسانانو خصوصیات ئې په رنګ، شکل کړه وړه کښې لیدلی دی دا حقیقت بې شك او شبهې قبلوی، نو ځکه علامه ګوستاولوبون وایی چه که موږ د پخوانیو او اوسنیو ملتو په حال کښې غور وکړو او د هر ځای زاړه او نوی مدنیتونه تر نظر لاندی ونیسو، نو د اجتماعیونو پدې قول به یقین وکړو، چه د معتدلو اقلیمونو اوسېدونکی د عقل په اعتبار تر هر چا زیات او په مدنیت کښې هم تر نورو وړاندی دی، لکه چه تاریخ هم د معتدلو مناطقو د تمدن آثار او نفسی صفات لکه همت، ذکاوت او داسی نور ... او د شمالی خواو (یخو منطقو) بی فکری او عدم نشاط او د ډېرو تودو ځایو سستی او وحشت موږ ته ښیئی.

نو اجتماعی علماؤ د اقلیمو تاثیرات او نور عوامل تر نظر لاندی نیولی دی او د دې دپاره چه د جماعتو عقلی اندازه وښئی، بعضې قواعد ئې وضع کړی چه دې بحث ته علم عمران ویل کېږی، کوم عوامل چه د عمران پوهانو د ملتو د مدنیت او استعداد دپاره د مقیاس په ډول بیان کړی هغه دا دي.

عوامل او تاثیرات ئې په انسان کښې

د اقلیم اعتدال	-	ذکاوت او د ترقی استعداد
د اقلیم برودت (سوړتیا)	-	بې عقلی او د ادراك ضعف
د اقلیم حرارت (تودوخه)	-	سستی او د عقل ضعف
زلزلې	-	نا امیدی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زراعتي محصولاتو زياتوالى	-	سستي، تنبلي، د ابتكار ضعف
د محصولاتو لږ والى	-	د عزم قوت، او د ذهن انكشاف
د كانو زياتوالى	-	عملي اقدام، او د اختراع فكر

دا هغه عوامل دى چه عمراني پوهانو د اقوامو د ترقۍ او انحطاط دپاره مقياس مقرر كړى مګر د تودو او سړو زنطقو د انحطاط او ټيټوالي عوامل يو شان او مساوى نه دى ځكه چه موږ ته تاريخ، د تودو ملكو مدنيتونه لكه: هند، چين هم رابنئيى، نو ويلى شو چه د تودوخې زياتوالى نسبت سړتيا او برودت ته په انحطاط كښې لږ تاثير لرى د همدې لامله بعضى اجتماعيون وايي چه د تودې مځكې خلق د ترقۍ استعداد لرى خو اطمينان او د حاكمانو د لجوئى ورته ضرورت دى.

معتدل اقليمونه

معتدل اقليمونه د تودو او سړو ملكو په منځ كښې واقع دى او قسم قسم بوټي پكښې شنه كيږى.
د داسې ځايو خلق په كسبو كښې يو له بله مختلف وى. په فلاحت كښې تر نورو تكړه په تجارت كښې هوښيار، په صناعت كښې ګړندى اوله همته ډك وى.

سړې مځكې

ساړه اقليمونه چه په شمالي منجمده منطقه كښې واقع دى ځمكه ئې د زراعت دپاره ښه مستعده نه ده نو خلق ئې خپله غذا او ضروريات له بحر څخه مومى او دا حالت طبعاً د دوى د صبر او قناعت موجب ګرزى.

تاوده اقليمونه

تاوده ځايونه چه زراعتي محصولات پكښې ډير او قسم قسم وى خلق ئې د محصولاتو د زياتوالي په سبب له احتياجه خلاص وى، او زيار ايستلو ته نه مجبوريږى نو طبعاً عياش

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تنبل وی، دوی یوازې عیش او استراحت غواړی که پردی حاکم ورباندی مقرر وی هم ورته ډېر بد نه ښکاري.

د داسی ځایو د خلقو عزمونه سست، او عقلونه ئې ضعیف وی، د همدې لامله د تودو اقلیمو اوسیدونکو، فاتحینو او استعماریونو ته په ځان باندی لاره ورکړې، او په خپل وطن کښی ئې خلقو ته د فتح او برې میدانونه جوړ کړی دی او په محض حیات قانع شوی وی!

د اقلیم د اوبو او هوا تاثیر یوازې د ملتو په اخلاقو پوری منحصر نه دی په صناعیو او لغاتو کښی هم تاثیر کوی ځکه چه د اقلیم طبیعت او کانونه خلق هغو صنایعو ته وړاندی کوی چه له هغه اقلیم سره مناسبت لری، او د اختراع او ابتکار فکر هم د محیط له تقاضا سره سم پکښی پیدا کوی، مثلاً دوربېنمو صنعت په هغه ملك کښی ترقی کوی، چه د توت ونی پکښی زیاتی وی.

همدارنګه لغات هم د اوبو او هوا په اعتبار د یوه ځای له بل ځایه فرق کوی، او لهجه هم هرومرو بدلېږی، که په یوه وطن کښی یوه ژبه هم وی د یوې علاقې تلفظ له بلی علاقې څخه پېژندل کېږی، او لکه چه د افرادو په منځ کښی مباینت لیده کېږی، د فرقو او شعبو په منځکښی هم توپیر او تفاوت وی.

انسانی ټولنی

کوم وخت چه د مشرق پوهانو د علومو اساس ایښود، د سیاست او اجتماع علم ئی هم په نظر کښی نیولی وو، وګورئ! ابونصر فاریابی[1] له لسوقرنو راهیسی دې خواته توجه کړېده او د خپل کتاب (ارا٫ اهل المدینة الفاضله) په اخر کښی ئې اجتماعی بحث د خلاصې په ډول راوړی چه مور ئې د انسانی اجتماعاتو اقسام دلته را نقل کوو.

د انسان کمال په اجتماع پوری اړه لری او انسانی اجتماعات بعضی کامل او بعضی غیر کامل وی، کامله اجتماع په درې قسمو – عظمی، وسطی، او صغری وېشله کېږی.

عظمی د ټولو ملتو اجتماع ته او وسطی د یوه ملت اجتماع ته چه د دنیا په یوه حصه کښی وی ویل کېږی او صغری دیوه ښار د اوسېدونکو اجتماع ته وایی.

غیر کامله اجتماع ګانی لکه د یوه کلی یا محلې یا د یوه کاله د اوسېدونکو اجتماع ګانی دي، چه د بشری اجتماع اساس بلل کېږی.

---

[1] ۱ ابونصر فاریابی (۲۶۰ – ۳۳۹ هـ) مشهور فیلسوف دی، چه زموږ د وطن په فاریاب کښی زیږیدلی دی. (مترجم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

هره وړه ټولنه د لويې اجتماع خادمه ده، او يوې اجتماع ته هغه وخت اجتماع فاضله ويله کېږي، چه افراد ئې د سعادت په ميندلو کښې يو له بله سره مرستې وی او که داسی نه وی نو غير فاضله ورته وايی.

فاريابی وروسته تر دې بشری اجتماع د بدن د اعضاؤ د اجتماع سره تشبيه کوی او وايی چه يو ملت يا د يوه ښار اوسېدونکی لکه يو بدن داسی دی چه بعضی اعضا پکښی خادم او بعضی مخدوم وي، چه د رتبی په اعتبار يو له بله تفاوت لری، نو لکه چه زړه، دماغ، او د حس او حرکت نور اعضا او غړی ځان ځانته وظايف لری همدارنګه د يوه وطن اوسېدونکی هم هر يو د ګوښی کار استعداد لری او هر يو د خپلی رتبې او مقام په اعتبار ځانته حيثيت مومی.

کورنی ژوندون

هر کله چه کورنۍ د شعبو او قبايلو اصل او اساس دی، نو د هر ملت کورنۍ چه د علم اجتماع په صحيح اساس باندی جوړی وی، هغه ملت به هرومرو د سيادت او حريت خاوند او د ترقۍ لرونکی وی، او که داسی نه وی نو په ذلت او خوارۍ به ککړ وی، نو ځکه موږ د کورنۍ او ازدواج په تاريخی دورو او په منزلی امورو کښی بحث کوو.

ازدواج

ازدواج يعنی ښځه کول يو طبعی امر دی چه د ملتو د مقاصدو او قوانينو په اعتبار تغير پيدا کوی، او له طبيعی صورت څخه شرعی حالت او مفيد صورت ته انتقال کوی، نو فلاسفه ئې يو طبيعی امر، او مقننين ئې مدني تړون ګڼی، د دين خاوندان ئې يو مقدس او مسنون کار او د نسل د زياتوالی دپاره ډېر ضرور او لازم بولی، اجتماعيون او اقتصاديون ئې هم د اجتماع دارمدار او د انتظام او راحت يو لوی سبب شمېری.

بعضې خلق لکه يونانيان ښځه د نارينه يوه حقيره خادمه او شريره طايفه ګڼی چه د تذليل دپاره ئې په نکاح اخلی، او دا ذهنيت دوی ته له خپلو حکماو پاتی شوی دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

مګر څوك چه حقيقت ته رسېدلی دی هغه د ښځو په حق کښی دا قسم ذهنيتونه نلري او په ښه نظر ورته ګوری.

ازدواج او اجتماعی ټولنه

که څوك غواړی چه روغ او سليم العقل افراد او يو قوی نسل د جامعې د خدمت دپاره پيدا کړی بايد له مسکراتو او هغو شيانو چه د ګيډی د ناروغيو سبب ګرزی خپل ځان وساتی، ځکه چه اولاد زيات صحی خصايص له خپل پلار او مور ځنی مومی، نو پلار برسېره پدې چه ښائی د ښې روغتيا لرونکی وی ښه تندرسته ښځه دی هم په نکاح اخلی چه اولاد ئې قوی او صحيح راشی.

که سړی څه قدر ضعيف هم وی که ښځه قوی او د ښه صحت لرونکې وي، د اولاد په حق کښی د مېړه د ضعف تلافی کولی شی، او که دواړه ضعيف وی نو هېڅ شك نشته چه اولاد به ئې هم ضعيف وی.

دا منله شوې خبره او د وراثت د قانون متقضی ده، چه اخلاقی او جسمی صفات له پخوانيو څخه وروستنيو ته انتقال کوی نو بايد پخوا له ازدواج څخه دا مراعات وشی، چه مېړه او ښځه له هغو امراضو چه د وراثت په اعتبار راتلونکی نسل ته يا له ښځې ځنی مېړه ته او له مېړه څخه ښځې ته سرايت کوی خلاص وی، نو هر ملت که غواړی چه تر نورو ملتو قوی او د ترقۍ په لاره کښی وړاندی وی ښائی د دغسی امراضو چه د ازدواج په واسطه سرايت کوی جلوګيری وکړی. څوك چه پدې باب کښی زياتو معلوماتو ته ضرورت لری هغه بايد هغو طبی کتابو ته چه پدې موضوع کښی ډېر تفصيل لری او خورا مفيد دی مراجعت وکړی او خپل معلومات کامل کړی.

د کوزدې کال او وخت

څه شی چه د ډېر غور او دقت وړ دی هغه د واده او نکاح وخت دی، ډېر خلق د خپل زوی او لور نکاح ته پخوا له بلوغه اقدام کوی، او بعضی تر ډېرشو کلو بلکه زيات تاخير کوی نو د دې دپاره چه دا افراط او تفريط له مينځه ليری شی او يو مناسب ټاپې ورته وټاکل شی، اطباؤ پدې موضوع کښی ډېر غور کړی او ويلی ئې دی هر وخت چه هلك

(c) ketabton.com: The Digital Library

او نجلی خپل تناسلی احتیاج حس کړی او بلوغ ته ورسېږی دوه کاله وروسته لدې باید د دوی د ازدواج او نکاح دپاره اقدام وشی، ځکه چه تر دې دمخه برسېره پدې چه دوی دواړه د ازدواجی حیات او کورنۍ ژوندون په خوند ښه نه پوهېږی، او عمر ئی سره تریخ کېږی تناسلی اعضائې هم د ودی او لوینست انتهائی حد ته نه وی رسیدلی، نو هم دوی ته ضرر رسیږی او هم ئې اولاد ضعیفه کېږی نو پس له بلوغه باید دوه کاله نور هم تاخیر وشی، تر دې زیات تاخیر هم ښه نه دی، ځکه چه تناسلی اعضا بیکاره او مهمل پاتی کېږی او تناسلی قوت ئې ضعیفه کېږی، نو دغه وخت باید د واده دپاره مناسب وګڼل شی او هېڅ تقدیم او تاخیر پکښی ونشی.

د بلوغ زمانه د دې لامله چه یو ځای له بل ځایه د آب او هوا، تودوخی او سوړتیا په اعتبار فرق کوی تعین نشوه.

د کور سرشته (تدبیر منزل)

ښوك چه د اجتماع علم ته په سر سری نظر ګوری هغه به دا بحث او د ازدواج مسایل او همدارنګه د عایلی د روغتیا خبری د دې کتاب له موضوع څنی خارجی وګڼی مګر که ښه ځیر شی او پدې پوه وی چه عایله او کورنۍ د اجتماع اساس او لمړی حلقه ده، چه رورو زیاته شوې او تر دې حده رسیدلې ده، هغه به مو مقصر وبولی که لدې بحثونو صرف نظر وکړو، او دا بحثونه به پدې موضوع کښې داخل وګنی، نو موږ دا بحثونه ضرور ګڼو او څه چه بوعلی سینا پدې موضوع کښی لیکلی دی را نقل کوو او د دې دپاره چه خلقو ته دا معلومه شی چه د تدبیر منزل علم د دې عصر له ارمغانونو څنی نه دی له ډېری مودې پدی خوا، دې علم رواج درلود او موجود و، له ((ارشاد القاصد)) ښخه چه څه دپاسه اوه سوه کاله مخکښی لیکل شوی او پخوانی کتاب دی د دې علم تعریف را اخلو، د دې کتاب مؤلف وایي چه د تدبیر منزل علم د ښځی او مېړه او اولاد او خدمتګارو په مشترك احوال کښی بحث کوي، او فایده ئې د کور انتظام او سرشته ده چه د انسان د سعادت سبب ګرزی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان سياست له ښځې سره

شيخ بوعلی سينا وايي چه صالحه او نيکه ښځه له نر سره په مال کښی شريکه او د کور په کارو کښی ملګرې ده، او ښه ښځه هغه ده چه هوښياره، ديناره، فرمان برداره او امانت ګره وی چه له خپل مېړه سره زيات محبت لری او په خدمت کښی ئې صادقه وی، شنډه او زبان بازه نه وی او برسېره پدې د انتظام او تدبير خاونده وی چه د مېړه لږ مال د ښې سرښتې په واسطه زياتوی او د ښو اخلاقو په سبب د مېړه زړه خوښ ساتی.
شيخ د مېړه په سياست کښی له ښځی سره دا شيان ضرور ګڼی.
ځان د ښځې په نظر کښی مهيب او موقر ښودل او ښځه د کاله په کارو مشعولول، دا ځکه چه که مېړه د هيبت خاوند نه وی ښځې ته سپك او معمولی سړی ښکاری او اطاعت ئې په ځان لازم نګڼی.
همدارنګه د مېړه وقار هم د ښځې د محبت او دلچسپۍ سبب ګرزی، ښځه ئې د خپلې سر لويۍ موجب ګڼی او خپل مېړه ته په درنه سترګه ګوری، د ښځې مشغولول د کاله په کارو باندی هم يو مهم امر دی چه ښځه له بېځايه ناستی ولاړی منع کوی او له کور سره ئې دلچسپی پيدا کوی.

د انسان سياست له اولاد سره

شيخ بوعلی سينا وايي چه اولاد په مور او پلار باندی بعضی حقوق لری چه د مور او پلار د توجه وړ دي.
اول بايد مور او پلار خپل اولاد ته يو ښه مناسب نوم پيدا کړی او وروسته ورته يوه داسی دايي پيدا کړی چه بی عقله او مرضی نه وی ځکه چه د دايي شودې په طفل کښی اثر کوی. هر وخت چه طفل له تی ځنی پرېکړ شی بايد پخوا لدېنه چه هغه بد بد خويونه زده کړی ښه ښه خويونه او ادب وروښودل شی او له بدو کارو ځنی ئې کله د تحسين او آفرين په واسطه او کله د ملامتولو او سرزنش په ذريعه وژغوری او هر وخت چه د زده کړې قوت پکښی پيدا شي تر تعليم لاندی ونيول شی، د کوچنی روزونکی او مربی بايد عاقل، متدين او د کوچنيانو په اخلاقی پالنه پوه وی، د وقار او خوږ بيان لرونکی او د نظافت، سياست او مروت خاوند وی. هر کله چه کوچنی له دينی او اخلاقی زده کړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه فارغ او د لغت د اصولو له زده کولو وزګار شی، باید د یوه مفید صنعت زده کړېته وګمارل شي چه د خپل حیات تامین وربانډی وکړی شی.
دا یوه عمومی تربیه ده چه ابن سینا بیان کړېده، خصوصی تربیه باید د هر ملت له خپلو احتیاجاتو او مقتضیاتو سره سمه وی١[2].

د انسان سیاست له خپلو خدمتګارانو سره

د دې دپاره چه د تدبیر منزل او د سیاست د علمو قدامت او پخوانیتوب معلوم شی موږ د شیخ بو علی سینا له بیانه چه پدې موضوع کښی ئې کړی لږ څه را نقل کوو. وګورئ!
شیخ دا موضوع څنګه ښه تحلیل کوی او وایی چه خدمتګاران لکه د انسان اعضا او غړی داسی دی چه لکه لاس او پښې او نور اعضا د ده په کارو کښی ښوروړی او کار ورته کوی، که خدمتګاران نه وی انسان مجبور دی چه پخپله خپل کارونه تر سره کړی او داسی کارو ته اقدام وکړی چه د ده شان و شوکت ته صدمه رسوی نو باید سړی با همته او امین خدمتګاران ځانته غوره کړی او داسی معامله ورسره وکړی چه د هغوی د خوشحالتیا او اخلاص سبب شی او سره لدې باید خپل وقار او هیبت هم د هغوی په نظر کښی وساتی، ځکه چه د انسان خپل وجاهت او وقار لکه حاجب او دروازه وان د سړی حرمت او عزت ساتی.
که چیری له کوم خدمتګار ځنی کوم ناوړه کار څرګند شی باید سړی ئې په داسی شان له هغه کاره را وګرزوی، چه د هغه د زړه بد والی سبب نشی او که کوم ډېر بد کار ورڅخه څرګند شی، چه بخښنه ئې د سړی سیاست ورانوی، ښائی له خدمتګارئ منفك شی چه د ده بدی او بد اخلاقی نورو ته سرایت ونکړی.

١ اوس د روزنی او پالنی علم ډېر ارت شوی دی، چه بېل اصول او ځانته مخصصین لری، موږ باید د اوسنی علم سره سم د خپل
[2]ملت اوپښتنوالی تر سیوری لاندی خپل زامن ورزو (مترجم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورنۍ نیکبختی

د کورنۍ نیکبختی اساس نیکه او صالحه ښځه ده چه د کور اداره په اخلاص او ښه زړه کوی، او د خپل کاله شئون ساتی نو باید هر څوك د جمال حقیقت وپېژنی او ځانته د حقیقی جمال لرونکې ښځه غوره کړی، ځکه چه اکثره اجتماعي نقايص په کورنیو کښی د همدې لامله پیښیږی چه ځلمیان د جمال په پېژندلو کښی غولیږی او هر یو له خپل میل سره سم یو قسم جمال خوښوی، او د هماغه ښایست لرونکې ښځه ټاکی، څوك یوازی د مخ په سپینوالی او سور والی او غټو سترګو او څوك په ښه کړه وړه غولیږی، د روحی او معنوی ښکلی توب هېڅ مراعات نه کوی. بعضی خلق لا د ښځی تمول او معتبری په نظر کښی نیسی او دې ته نه ګوری چه دا راز ښځه خپل مېړه ته په ډېره درنه سترګه نه ګوری او ډېر انقیاد ورته نه کوی، نو باید ځلمیان دا قسم فکرونه چه اجتماعی نظام ورانوی له خپلو ذهنو وباسی، او په تش ظاهری جمال او جلال ونه غولیږی.

لمړی تربیه

پدې کښې هېڅ شك نشته چه عایله او کورنۍ د کوچنی د روزنی لمړی ځای دی چه دی د کار او عمل او د حیات د جګړو دپاره تکړه کوی او د معاشرت او اجتماعی حیات مبادی ورته ښئیی.

د کورنۍ عادتونه او خویونه د کوچنی د اخلاقو اساس او لمړۍ خښته ده، نو که چیری کوچنی پدې لمړۍ مدرسه کښی ښه وروزل شی، البته د خپلی کورنۍ او د مور او پلار د خوشحالۍ سبب کیږی.

وړوکی که څه هم په ظاهره یو ضعیف مخلوق معلومیږی، مګر د یوه ملت په قوت کښی حقیقی او رښتیانی تاثیر لری نو ځکه د اجتماع علما او لوی حکماء چه خپل عمرونه د ملت د قوت د اسبابو په څېړنه کښی تېروی د اطفالو د ضعف او د نسل د لږوالی او زیاتوالی په موجباتو ډېر غور او دقت کوی ځکه چه همدغه واړه دبلی ورځی ځوانان او ځلمیان دي.

نو ښائی پدې ځای کښی د مینډو د معلوماتو دپاره د اساسی روزنې څه حصه ولیکله شی او ورته معلومه شی چه تربیه په انسان کښی داسی تاثیر کوی لکه چه د باغوان زیار او عمل ئې د باغ د بوټو او ونو په وده کښی کوی، نو لکه چه د باغ بوټی او ونی په نشو و

(c) ketabton.com: The Digital Library

نما کښې د مربی روزلو ته اړتیا لری، نو روزنه د علم اجتماع یوه لویه شعبه ده، چه لویو لویو خلقو لکه نیلسون، روسو فرانسوی او پس له هغه پستالوژی د نولسم قرن او داسی نورو اشخاصو پکښې ښه ښه تالیفونه کړیدی او لکه ابن سینا چه پخپل کتاب (قانون) کښې ورته یو فصل خاص کړی نورو طبیبانو هم ورته پخپلو کتابو کښې فصلونه مقرر کړیدي.

تربیوی مذاهب

کوم علمی اصول چه د روزنی پوهانو وضع کړیدی دري مذهبه ځنی جوړیږي:

لمړی: د هلفتیوس فیلسوف مذهب دی وایی وړوکی په اوله کښې د هر شی د قبلولو دپاره مستعد وی نو هر کله ئي چه لمړی ځل په مور یا دایی سترګی ونښلی همدغه ئي اول مربی ګڼل کیږی، چه د حیات لاری ورښئي نو بنا پر دي نظریی کوچنی په ښو او بدو نه ستایل کیږی، او لکه یو حیوان د خپل احتیاج او خواهش سره سم حرکت کوی او د نورو تقلید کړی.

دوهم: د ډاکتر غال المانی مذهب – دی او بعضی نور کسان د ټولو نفسی خواهشاتو چینه اعضا او جوارح ګڼی، او وایی چه که دغه د انسان ناقص وی هغه انسان د معنی په اعتبار هم ناقص وی تربیه پکښې تاثیر نشی کولی.

دریم مذهب: یوه بله ډله چه دا دواړه مذهبه افراط او تفریط ګڼی وایي چه ډیر کوچنی سره لدي چه اعضائي ناقص وی، روزنه ښه اغیزه پرې کوی او ډیر کوچنی بیا سره لدي چه روغتیا او بدن ئي ښه وی هم روزنه پکښې اثر نشی کولی، نو باید طبیعت او تربیت دواړه مؤثر وګڼل شی او د دواړو خواوو مراعات وشی، ځکه چه طبیعت انسان ته مختلف او متفاوت قوتونه ورکوی او تربیت همدغه قوتونه د محیط له حال او د کوچنی له میل سره سم عقلی او اخلاقی خواو ته متوجه کوی، نو ویلی شو چه روزنه د اخلاقو او عقلي او مادی قوتو صیقل دی چه دا ټول قوتونه د عمل دپاره مستعد کوی او پخپل وړ محل کښې ئي استعمالوی.

افلاطون وائی، تربیه روح او جسم دواړه هر ممکن کمال او جمال ته رسولی شی.
سپنسر وایی، تربیه انسان د پوره معیشت دپاره تیاروی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تربيي نېټې او هغه شيان چه پر تربيه کښې اثر کوی

کوم شيان چه د تربيې په اصلاح يا خرابوالی کښی تاثير کوی هغه دا لاندينی عوامل دي.

١ کور
٢ همنشينان او ملګري
٣ مکتب او مدرسه
۴ فاميل او کورنۍ
۵ کتابونه او جرايد
۶ طبيعت
٧ سياحت

نظر دې پاسنيو عواملو ته روزنه درې اصلی دورې او يوه تتميمی دوره لری، چه د درو لمړيو دورو آثار پکښی ښکاره کيږی.

١: مورنۍ تربيه چه د ولادت له وخته شروع کيږی او په اوه کلنۍ باندی ختميږی.

٢: اولنۍ تربيه چه کوچنی د خپلی مور له لاسه ووځی پلار او د ابتدائي مکاتبو معلمانو ته سپارل کيږی تر څوارلس کلنۍ پوری.

٣: ثانوی تربيه چه هلك په عالی مکاتبو کښی له لويو ښوونکو څخه تحصيل او زده کړه کوی.

۴: تتميمی دوره چه پدې وخت کښی انسان اجتماعی ډګر او د عمل ميدان ته داخليږی، دا دوره د حيات په ختمېدلو باندی تماميږی او بس.

نو څوك چه له خپل اولاد سره مينه او علاقه لری بايد په هره دوره کښی خپل اولاد ښه وروزی او د عمل په لاره ئې د ملت د مصلحت دپاره روان کړی. د کورنۍ تربيې مسئوليت د کورنيو په مشرانو او د اولنۍ او ثانوی تربيې مسئوليت پر حکومت او ملت دواړو باندی دی، چه بايد داسی مدارس او مکاتب پيدا کړی چه حياتی علوم پکښی لوستل کيږی.

د دې کتاب موضوع هغه لمړۍ تربيه ده چه مورنۍ تربيه ورته ويل کيږی. دوهمه او دريمه تربيه د مملکت په داخلی سياست پوری اړه لری. هر کله چه د تربيې علما علم

(c) ketabton.com: The Digital Library

النفس د تربيې اساس ګڼي، او د انساني جامعې د نفسي حالاتو پېژندل د يوه انسان په نفسيت پېژندلو پورې تعلق لري، لازمه ده چه ميندې له علم النفس څخه څه برخه ولري چه د خپلو اولادو طبيعت وپېژني او استعداد ئې وروزلی شي.

علم النفس

څوك چه د غړو او اعضاو له وظايفو خبروي، او دې علم د (فزيولوژي) سره اشنا وي هغه ته د اعضای رئيسه ؤ وظايف، د هضم، د زړه ښورېدلو، سږيو ته د هوارسېدل تاثير چه د انسان په حيات کښې ئې لري دا ټول کيفيتونه معلوم وي مګر دا پوهنه او دا علم سطحي او قاصر بلل کېږي ځکه چه انسان يوازې د دې ظاهري جسم نوم ندی، انسان د يوه معنوي شي لرونکی هم دی چه هغه د شعور، علم او فکر آله ده او عقل ورته ويل کېږي.
انسان لکه چه د خپل جسم روزنه او تربيه کولی شي د عقل په روزلو او پاللو هم قادر دی چه لمړی ځل پخپلو هغو معلوماتو کښې چه د ده عقل ورسره اشنا دی ښه غور او دقت وکړي او وروسته خپل معلومات مرتب او زيات کړي ترڅو چه هغه علم ته چه په عقل کښې بحث کوي او علم النفس ورته وايي ورسېږي. لدې بيانه به معلومه شوې وي چه علم النفس په ټولو نفسي مظاهرو او حرکاتو کښې بحث کوي.

خاطر

يوه ورځ يوه زده کوونکی په امتحان کښې چلول کاوه ښوونکی ورته په قهر شو او يو ساعت ئې له خپل مشغوليت څخه ايسار کړ، او تر قيد لاندی ئې ونيو، لږ شېبه وروسته د متعلم رنګ ژېړ او بيهوښه شو، شعور ترې لاړ، او د عقل حرکات ئې بند شوه چه نه ئې څه ليدل او نه ئې څه اورېدل، نو ښوونکی ازادی او خلاصی هوا ته واېست او په مخ ئې ورته سړې اوبه وشيندلې، پس لدې د متعلم په اعضاً او بدن کښې نوی حيات وچلېده او حس پکښې رو رو پيدا شو سترګی ئې ببرته وغړولې، او عقل ئې د خپلو وظايفو په ادا کولو شروع وکړه، په زړه کښې ئې د افکارو سلسلې جوړې شوې او خاطر ئې په هغو شيانو چه د ده په زړه کښې ګرزېده مشغول شو. نو د عقل د وظايفو اجرا کولو ته خاطر ويل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هره ښځه چه په عقلی امورو پوره نه پوهېږی او تحلیلولی ئې نشی هغه د خپل کوچنی په ذهن کښی څه نشی ځایولی، او نه ئې خاطر او ادراك د ذکاوت او زیرکی درجې ته رسولی شی.

د عقل د روزلو لاری

انسان لکه چه د بل عقل روزی خپل عقل هم روزلی شي.
د عقل د روزلو دپاره دوې طریقې دی چه یوېته ظاهری او بلی ته باطنی وایی. باطنی طریقه چه نسبتاً مشکله ده پدې ډول کېږی چه انسان خپل نفس له ځانه جدا وګڼی او مراقبت ئې وکړی.
ظاهری طریقه دوه قسمه ده یوېته ملاحظه او بلی ته تجربه ویل کېږی. ملاحظه دېته وایی چه سړی د نورو عقلونه، د بعضې علاماتو په واسطه ځانته معلوم کړی او بیا هر وخت چه هغه علامات پخپل ځان کښی ووینی اثر ته یې هم ښه ملتفت شي چه بیا د تطبیقاتو په اثر کښی د نورو احوال او هغه شی چه د هغوی په خاطر کښی ګرزی معلوم کړی شی. دېته فراست وایی چه انسان د دې په واسطه مریض او ضعیف عقلونه هم روزلی شی، او معلم د خپلو شاګردانو عقلی حرکات هم پرې معلومولی شی. تجربه د عقلی حرکاتو او واقعاتو څخه نتایج اخستل دی.

د عقل وده او اقسام

که میندی د علم النفس څخه معلومات ولری، د خپلو کوچنو په حرکاتو او افکارو پوهېږی، او د خپلو اولادو د مرضو علاج کولی شی.
داسی میندی البته د خپلو زامنو په ذهن کښی شجاعت او د نفس لوړتیا ځایوی، او د لویو خلقو په پوړ کښی ئې دروی. د همدې لامله (مونتینی) وایی چه زموږ د لویو عیبو جراثیم زموږ د طفولیت له زمانې سره متصل دی او زموږ د لویو امورو جلب د میندو او دایی ګانو په لاس کښی دی. د عقل د لویښت او ودی دپاره څلور مراتب دی، که کوچنی ترسمی روزنی لاندی ونیول شی، عقل ئې په هره مرتبه کښی وده کوی او که نه محروم پاتی کېږی، او نوم یې د انسانیت له صفحې بیخی محو کېږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمړی مرتبه

کوچنی د خبرو کولو تر وخته: پدې وخت کښی د کوچنی عقل د هر شی د صورت د پېژندلو دپاره مستعد وی، او د شیانو فرق یو له بله تر یوې اندازې پخپل شعور کولی شی، پدې وخت کښی باید دکوچنی له نظره ډېر صورتونه تېر شی، چه دی ورسره اشنا شی.

دوهمه مرتبه

د خبروکولو له وخته تر بلوغه پوری د عقل دوهمه مرتبه ده چه د تمیز عقل ورته ویل کېږی، د کوچنی عقل پدې وخت کښی د شیانو د تعریف او منافعو تجسس کوی، او غواړی چه په صحیح طو ورته معلوم شی، پدې وخت کښی که طفل هر څومره پوښتنی وکړی ښائی چه ونه تر ټل شی، او نه په وهمی صورتو او ډاروونکو خیالاتو ووېرول شی، چه ډار او خوف ئې په زړه کښی ځای ونه نیسی، پدې وخت کښی ښائی چه هر کوچنې ډېر قهر او شدت هم ونشی، چه ورته عادی او بې تاثیره ښکاره نشی.

دریمه مرتبه

د عقل دریمه مرتبه د کوچنی د بلوغ او ابلوغوالی له وخته شروع کېږی پدې وخت کښی عقل دوې ملکې پیدا کوی چه یوېته د استحصال او بلی ته د استحضار ملکه وایی، پدې دوره کښی عقل د شیانو منځکښې ارتباط او مناسبت لټوی او د هر شی د پېژندلو او د فایدې معلومولو دپاره هڅه کوی، نو باید کوچنی ته په همدی وخت کښی ښه اداب او ښه سلوك وښودل شی، او له خپلو ملی دودونو او عاداتو سره اشنا شی، چه له خپلو وروڼو او ملګرو سره په مینه، او له مشرانو سره په احترام سلوك وکړی، او د چا زړه آزار نکړی.

ماشوم پدې وخت کښی لکه نیالګی او تربیه لکه اوبه داسی دی، چه نیالګی پرې وده کوی او خوږه میوه نیسی.

پوخ سړی هېڅکله خپل خویونه او عادتونه نه پرېږدی، نو ښائی چه سړی خپل اولاد په همدغه وخت کښی د ښو خیالی او لطیفو قصو په اورولو ښو ښو کاروته راواړوی، او بې لدېنه چه هغه ته صریح امر ونه وشی، باید د حکایاتو په ذریعه او د ترغیب له لاری ښه ښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خویونه ئې په دماغ ځای کړه شي، مګر کومې قصې چه له حقیقته لیرې وي، او وقوعي جنبه نلري، لکه د عفریت یا فانوس سحري او داسې نورې قصې هغه باید سړی د خپل اولاد غوږ ته ونه رسوي، چه محض اوهام او هغه امیدونه چه نه عملي کېږي د ده په ذهن کښې ځای ونه نیسي، او لکه بعضې کسان چه د عفریت داېلولو ارمان کوي، او نه ور رسېږي دي هم د دغسې آرزوګانو (چه نه په حیات کښې دخل او نه خارجي وجود لري) په ارمان او سودا کښې پاتې نشي، نن د هر قوم پوهان او پیاوړي اشخاص کوښښ کوي چه دا قسم افکار د نوي نسل ذهن ته ونه رسېږي.

څلورمه مرتبه

د عقل څلورمه مرتبه د بلوغ له وخته د ځلمیتوب او رشد تر وخته پورې ده، که اولاد په صحیح طور روزل شوي وي، دغه وخت د ده په عقل کښې د سعادت آثار ښکاره کېږي او په جامعه کښې مسعودانه ژوند کولي شي، پدې وخت کښې باید اولاد ته نظري تعلیمونه وشي، او هغه علمونه وروښودل شي چه دی ورته احتیاج لري.
هر کله چه انسان د عقل دا ټول مراتب طی کړي، نو دی په هیئت اجتماعی کښې یوه ګرندی او کاریګر عضو ګڼل کېږي، په ښه سلوك د تحسین وړ ګرزي، او په بدو کارو ملامتېږي، پدې وخت کښې باید انسان د لویو خلقو تاریخ ته رجوع وکړي او د هغوی په احوالو ځان خبر کړي، چه دی هم د هغوی په لار لاړ شي، او پیروي ئې وکړي.

د بدن روزل

هر کله چه کوچنی پیدا شي او د دنیا هوا پرې ولګېږي قسم قسم حالات پرې راځي، او هر راز عوارض ورته پېښېږي نو ده ته د ولادت له وخته د قوت او رشد تر مهاله ډېر تدابیر په کار دي ترڅو چه دی د ضعف دا ټول مراحل طی کړي، او رشد ته ورسېږي.
نو په میندو لازمه ده چه خپل کوچنی اداره کړي، او په تربیه کښې یې له هره حیثه زیار وکاږي.
پدې موضوع کښې طبیبانو او حکماء کافي بحثونه کړي او د کوچني ټول ضروریات ئې له خوراکه نیولې تر پوشاك او نظافته پورې دا ټول صحي مسایل ئې بیان کړي دي، نو موږ په هماغه بیان اکتفاکوو کنه، د میندو دپاره به مو څه تفصیل کړی و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدنی ورزش او ریاضت

په جسمی روزنه او روغتیا کښی بدنی ورزشونه او لوبی خورا ډېر اهمیت لری، هر طفل ته د ده له بدنی قوت او عمر سره مناسب یو قسم ورزش ضرور دی.
شیخ ابن سینا پخپل کتاب (قانون) کښی د اطفالو او لویو سړیو له حاله سره مناسب راز راز ورزشونه ښودلی دی. کوم ورزشونه چه نن په متمدنو ملکو کښی جاری دی دا ټول بلکه لا څه زیات زموږ په پخوانیو کتابو کښی بیان شویدی او د هر اندام د قوت او د وینو د جریان دپاره یو مخصوص ورزش ټاکل شوی دی، لکه چه د خولې او ورې ژبی (ژبی) د ورزش دپاره بعضی ثقیل او خفیف آوازونه ایستل او نفس بندول او داسی نور علاجونه ښودل شوی دی چه دا هم په بدنی ورزش کښی حسابېږی.
ابن سینا د دې فصل په خاتمه کښی وایی چه هر انسان ته د ده د بدنی قوت سره مناسب یو قسم ورزش ضرور دی، نو میندی باید خپلو اولادو ته یو مناسب ورزش چه عقلی او بدنی دواړه قوتونه په تناسب سره زیاتوی غوره کړی، چه د ملت دپاره غښتلی افراد شی.

خپل اولاد څنګه وروزو؟

ډېر پلرونه کوښښ کوی چه خپل اولاد مهذب تربیه کړی او د ملت دپاره ګړندی اشخاص تقدیم کړی، دوی د دې دپاره هر راز فکرونه کړی او په هره لار چه دوی د خپل مطلب د رسېدلو دپاره وسیله ګڼلې تللی دی، مګر کومی نتیجې چه دوی اخستی دی هغه د دوی د خوشحالۍ سبب ندی ګرزېدلی، دوی داسی ځلمیان میدان ته را ایستلی دی چه د علم او ذکاوت لرونکی دی او د رزق د پیدا کولو مینه لری مګر پدې نه پوهېږی چه له ژونده څنګه استفاده کېږی؟ دا ځکه چه زموږ په وطن کښی ښوونه او روزنه په اشخاصو کښی دا طاقت نه پیدا کوی چه د حیات په میدان کښی منډی ووهلی شی نو له پلرو څخه د اولاد د روزنی په باب کښی سمه لار ورکه شوېده.
که موږ د مترقی ملکو ښوونو ته نظر وکړ، په روزنه کښی یوه سمه لار چه زموږ د اولادو سعادت پکښی دی پیدا کوو، او موږ ته دا اطمینان پیدا کېږی چه د رزق د پیدا کولو دپاره ډېری لاری دی که موږ د سعیې او عمل دروازه وټکوو، او له نوکرۍ څنی خپل فکر را وګرزوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مور باید خپل اولاد آزاد تربیه کړو، او دا خیال له دماغه وباسو چه زموږ اولاد زموږ ملك او مال دی لکه چه فی الحاله دا عقیده لرو. په متمدنو ملکو کښی خلق له خپلو زامنو سره داسی معامله کوی چه هغوی هم د ځان په شان اشخاص ګڼی، او په کارو کښی ئې له ځانه سره شریکوی، چه هغوی هم د ژوندون په کارو او حرکاتو پوره واقف شی، نو زامن ئې هم خپل ځانونه مستقل اشخاص ګڼی، او پخپل نفس پوره اعتماد مومی، چه پخپل مور او پلار هېڅ اتکا نه کوی.

پلار ښائی چه خپل اولاد د مسافری او زیار ایستلو دپاره تربیه کړی صنعتونه او علوم پری زده کړی چه په هر ځای کښی ګذران وکړی شی، پلار باید خپل زوی ته د شجاعت او اقدام درس وکړی او د زیار، صبر، استقامت او ثبات او ټینګار په روح ئې تربیه کړی، نو دغسی زامن په هر ځای کښی ګذران کولی شی او په ژوندون کښی هغو درجو ته رسیږی چه د دوی زړه ئې غواړی.

زموږ اولادونه پس له کوزدې او واده څخه هم لکه کوچنی داسی وی چه مور پرې وېرېږو، او هېڅ کارته ئې نه وړاندی کوو، او له هر شی ئې محروم پرېږدو.

د متمدنو ملکو پلرونه خپل اولاد ته لاسي صنعتونه ورښئیی او هېڅ صنعت ورته حقیر نه ښکاری، د یوې لویې رتبې والا سړی زوی یا فلاح یا تاجر یا د کوم بل صنعت خاوند کیږی، او هېڅ شرف او منزلت ئې نه کمیږی په دغسی تربیت باندی یو ژوندی ملت عمومی سعادت مومی.

مور پخپل وطن کښی وینو، څوك چه له یوه ښاره بل ښار ته لاړ شی، د کور خلق ورپسی ژاړی او دی هم پریشانه خوبونه وینی دا ځکه چه دی له خپل پلار او موره بیل شوی دی، او دا ورته ډېر سخت امر معلومېږی په مترقی ممالکو کښی هر څوك د خپل عمل زوی دی، بل پلار یا مور ته اسره نه کوی، په وچه او دریابو کښی سفر کوی او د کاله خلق ئې پدې خوشحاله وی چه دی په کسب او معاش پیدا کولو قدرت لری او خپل ژوند اداره کولی شی.

دا راز اشخاص سعادت ته رسېدلی دی او دنیا ورته لکه جنت له خونده ډکه ښکاری، زموږ اولاد نه برسېره پدې چه عادتونه او تربیه ئې ورانه وی د نا امیدئ او سستی تخم ئې هم په نفسو کښی کرل کیږی، او د بعضی الفاظو په اثر کښی لکه: قناعت او نور ... چه په یوه بله معنی معرفی شوی دی، د انحطاط او لتئ لور ته نژدې کیږی، سره لدې چه د اسلام دین مو د همت، عزت او ترقئ خوا ته بولی، او غواړی چه مسلمانان د مجد او شرف لرونکی وی، ضعیف، بی عزمه او پسك نه وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورئ! د اسلام او مسلمانانو په مقابل کښې څومره ملتونه او پادشاهان ذلیل شوه ایا دا د قناعت او سستی په اثر کښې وو او که د کوښښ او عمل نتیجه وه؟
بعضې اشخاص وی چه په خلقو کښې بدی بدی قصې چه خلق مایوسیت ته را بولی، نشر وی او له عمل ئې راګرزوی چه بیا په هر شی کښې شکوم نیسی، او جد و جهد ته هیڅ اهمیت نه ورکوی، که موږ پدې پوه شو چه خپل اولاد باید څنګه تربیه کړو، البته زموږ په جامعه کښې به داسی نشریات بې تاثیره شی خصوصاً که زموږ مؤلفین پدې باب کښې خپله وظیفه اجرا کړی.

کورنی اجتماع

کوم بحثونه چه په کورنۍ، ازدواج، روزنه، او تدبیر منزل کښې وشوه زاید او له موضوع څخه خارج نه دی ځکه چه د کورنۍ اصلاح په حقیقت کښې د جامعې اصلاح ده، نو لازمه ده چه د ملت د اصلاح په لیری لیری وسایلو او د ملت په سعادت کښې فکر وشی او راتلونکی حالت یې په نظر کښې ونیول شی.
موږ وینو چه واړه واړه ملتونه د حریت او قانونی حیات خوا ته نژدې کیږی. او هغه لوی اجتماعی تطور چه موږ ئې په شرق کښې آثار وینو، پدې مو خبروی چه حریت، مساوات او د ملتو یو شان تحول به په شرق او غرب کښې عمومیت پیدا کړی او ټول به یوی غایې او مقصد ته ورسیږی.
هر ملت که غواړی چه خپل افراد د قانونی ژوندون دپاره تربیه کړی هغه باید داسی قوانین مقرر کړی چه هره کورنۍ پدې پوه او مجبوره کړی چه موږ باید په اصلاحی او ضروری امورو کښې لکه د ثروت زیاتوالی، د اولاد روزنه، د ازدواج د رسمو او دودونو تعدیل او سمون او داسی نور ... یو مجلس ولرو پدې صورت کښې به د مجلس او کورنۍ مشر یوازی پخپله رایه کار نه کوی، هر کار به د ده او د کورنۍ د پوه افرادو په مشوره کیږی، دا راز واړه مجلسونه د یوه لوی مجلس چه هغه د مختلفو شعبو او فرقو حرکات اداره کوی اصل او اساس دی.
هغه کوچنی چه پداسی کورنۍ کښې لوی شی، او سترګی وغړوی او د دې مجلس بحثونه او د هر چا دلایل واروی، نو قانونی فکر او د شوری محبت ئې په زړه کښې پیدا کیږی، او هر وخت چه ځلمیتوب ته نژدې شی خپل ځان د هغو کارو دپاره چه سبا ورځ یې تر غاړی کیږی تیار وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر کله چه ملتونه اتحاد او ارتباط ته احتیاج لری او په هر کلی او ښار کښی یوه کورنۍ له بلی سره روابط لری نو کېدای شی چه د یوه ښار ټولی کورنۍ په ګډه بعضی افراد منتخب او یو داسی مجلس تشکیل کړی چه د ټولو د مصلحت او نفع دپاره کار وکړی.
پدې صورت کښی هر کلی او ښار خپل اولاد په استقلالی تربیت باندی تربیه کولی شی.

کورنی تعاون او مرسته

کومی کورنۍ چه د خپل شرف او موجودیت د ساتلو دپاره د شوری او د دغه انتظام قایمولو محبت لری هغه د همدغه فکر په اثر کښی د (صندوق تعاون) په نامه یو صندوق ټاکی او د هغې کورنۍ هغه افراد چه د کار او کسب خاوندان وی هره میاشت پکښی څه پیسې اچوی، چه د عمومی مفاد دپاره د ضرورت په وخت کښی صرف شی.
دغه راز ملت خپل اقتصادی موجودیت ډېر ښه ساتلی شی، دوی کولی شی چه خپلو افرادو ته لدې صندوق څخه د پور پیسې ورکړی.
هر څومره چه افراد زیاتیږی، او دا سلطه وسعت مونده کوی هماغومره د دې تعاون نفع او فایده عامیږی.
غرض دا چه کورنۍ ټولنه د عامې ټولنې اساس دی نو باید هر ملت د خپلو کورنیو اتحاد او مجد د حریت او شوری په اساس بنا کړی دا د کورنیو او ملتو د ارتباط دپاره یوه لنډه او نژدې لاره ده.

دوهم باب

د اجتماع روح

علامه ګوستاولبون پخپل کتاب (روح الاجتماع) کښی د اجتماع هغه روح بیانوی چه د اروپا د متعلمینو په نفوسو کښی ئې سرایت کړی او د هغو عواملو په اصل او اساس کښی بحث کوی، چه د جماعتو په پیدا کولو کښی اغیزه لری، دا بحثونه د قام مشرانو او د ملت واکدارانو ته ډېر مفید او ښه دی. ده پدې کتاب کښی هغه اوهام او خیالات چه د اجتماع د روح د پیدا کولو وسایل دی ډېر ښه ښودلی، مګر زموږ غرض پدې عنوان کښی د طبیعی اجتماع روح ده، چه انسانان ئې له وحدت او انفرادیت څنی د شعبو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

قبایلو تشکیل ته رسولی دی، او قومونه ئې سره لدې چه یو له بله لری پراته دی، او د رنګونو، ژبو، دودونو په اعتبار سره ډېر فرق لری د منافعو مبادلې ته تیار کړی دی.
علامه مونتسکیو پخپل کتاب (اصول النوامیس و الشرایع) کښی د اجتماع طبیعی قوانین، یا په بل عبارت د بشری اجتماع روح پر څلورو برخو وېشی:

۱-انسان د فطرت په زمانه کښی چه د پېژندنې قوت ئې درلود، او معارف ئې نه درلوده – دی پدې وخت کښی له هر شی ځنی وېرېدی او تښتېدی، هېڅ شی ته به ئې ضرر نه رساوه، دا حال د سلامتۍ حالت او د انسان لمړی طبعی قانون ؤ.

۲-انسان هغه وخت چه بعضی ضروریاتو ته خپل احتیاج حس کړ، سره لدې چه خوف او وېره ورسره وه، د قوت د پیدا کولو دپاره ئې زیار شروع کړه، دا د انسان دوهم طبیعی قانون او ناموس دی.

۳-کوم وخت چه خوف او ډار په خلقو غلبه وکړه، نو دوی یو له بله سره نژدې او وصل شوه، او په منځ کښی ئې عواطف پیدا شوه دا دریم طبعی قانون دی.

۴-انسانان برسېره پدې چه د دوی په مینځکښې عواطف پیدا شوه په پوهنو (معارف کښی ئی هم برخه واخستله، او اجتماعی ژوندون ته ئې میل پیدا شو.

دا هغه طبیعی قوانین دی چه د اجتماع روح ځنی تشکیلېږی.

کوم وخت چه د قبایلو په مینځکښې اختلاف او دښمنی پیدا شوېده، هرو مرو پکښی عایلوی محبت د ملګرۍ احترام او مراعات هم و، دا عواطف که څه هم په عایله او قبیله کښی محصور و، مګر د دې په اعتبار چه په لمړۍ مرتبه کښی همدغه د اجتماع روح وه، لوړ منزلت لری.

کوم وخت چه انسان علوم او معارف ومیندل، د اجتماع احاطه لویه شوه، او طبقات پکښی پیدا شوه، د رزق او کسب او کار لاری زیاتی شولې، او د شریعت او قضا دایرې ارتی شوې.

دا د اجتماع هغه روح او اساس دی چه له پخوا وخته په تاریخی ملتو کښی لیدل شوی دی. نو په هر اجتماعی عصر کښی (چه کمال ته رسېدلی وی) د حرب او مدافعې وسایل لږ څه کم شوی او د حرفت، زراعت، صناعت او رزق پیدا کولو محبت زیات شوی دی او په همدغه وخت کښی لمړی شعوبی تعاون ته او وروسته اجتماعی ملګرتیا ته احتیاج لیدل شوی، او په بشری ټولیو کښی نوی نوی احتیاجات او عمرانی تحولات پیدا شوی، چه پدوی کښی ئې په هماغه اندازه چه په کلو او قبایلو کښی د اجتماع روح ترقی کړېده د حرب او تجاوز روح وژلېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملت څه شی دی؟

کوم افراد چه جنسيت، د مملکت جغرافيائی حدودو، دوی يو له بله سره تړلی وی او برسېره پدې چه دوی په عاداتو، اخلاقو او عمومی صفاتو کښی سره شريك وی تاريخ ئې هم يو وی هغو ته ملت ويل کېږی او د ژبی يو والی هم د مليت ارکان ټينګوی.
د يوه ملت عمومی صفات هغه دی چه د هغه ملت ټولی فرقی او ډلی پکښی شريکی او متحدی وی، او ټول خلق يوه مقصد ته متوجه کوی او فکری او ارادی وحدت پکښی پيدا کوی.
ګوستاولوبون وائی: ماته پخپل سياحت کښی دا خبره ښيخی ښکاره شوه چه هر ملت يو عقلی مزاج لری چه هغه لکه د هغوی تشريحی حواص ثابت او پايدار او له همدغه څخه د ملت افکار، معتقدات، فنون، انتظامات، او شعور پيدا کېږی.
د اجتماع پوهانو دا حقيقت ښيخی منلی دی چه د يوه ملت ادبی او عقلی صفات د هغه ملت د تېر وخت خلاصه او د نيکو ميراث دی او همدغه شی دی چه د يوه ملت روح او خط مشي ورڅخه تشکيلېږی.
لدېنه دا نتيجه اخستله کېږی چه يوه عمومی روح چه د ملت په ټولو افرادو کښی يو شعور او يو فکر پيدا کوی، او ټول افراد يوې خواته بيائي د يوه ملت په امتياز او بېلوالی کښی لمړی مقام او زيات اهميت لری، نو همدغه شی د ټوليو او جماعتونو د حرکت کلی ده، چه د افرادو مقدرات هم پکښی پټ پراته دی. د يوه ملت د وحدت او فکری يو والی دپاره ډېر سببونه موجود دی چه د ملت په روح کښی تاثير لری:
اول دا چه فرد د جامعې په ډاد بعضی داسی کارو ته اقدام کوی چه په انفرادی حالت کښی ئې هيڅلکه نشی کولی، نو دا يو قوت او زړورتوب دی چه فرد ئې د جماعت په لمن کښی مومی، بله دا چه په انسانانو کښی لکه مقناطيسی کيفيت يو نفسی تاثير شته چه ټول خلق يوه کار ته را کشوی او د حکايت په طور ئې يوه عمل ته وړاندی کوی، دوی پخپل ځان باندی يو قوت او باعث حس کوی مګر نه پوهېږی چه دا قوت له څه شی پيدا شوی دی، همدغه سبب دی چه په يوه فرد باندی د ده خپل ذاتی مصلحت باعث کېږی چه د جماعت د مصلحت دپاره ځان فدا کړی، نو فرد په اجتماعی حالت کښی بعضې داسی صفات پيدا کوی چه هغه د ده له انفرادی حالت سره ښيخی مباينت لری، او دا د هغه نفسی تاثير نتيجه او فايده ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوستاولوبون پخپل کتاب (سرتطور الامم) کښې وايي: چه په اول نظر سړی ته د يوه ملت د افرادو په صفاتو کښې اختلاف او مباينت معلوميږی مګر چه سړی ښه ځير شي پوهيږی چه ټول افراد په عمومی نفسی صفاتو کښې سره شريك دی او دغه نفسی صفات لکه هغه جسمی صفات چه دا ملت له بل ملت ځنی بيلوی ثابت او پايدار دی او دغه صفات پښت پر پښت په منظم ډول نوی کيږی.

دريم باب

حکومت

د حکومت د پيدا کيدلو په کيفيت کښې د فلاسفه و نظريات مختلف دی. (هوبز انګليسی) وايی:

چه انسان په اصل يو داسی مخلوق دی چه له هر څه ورته خپل ځان ګران او محبوب دی او هر کار د ځان د فايدې دپاره کوی، مګر سره لدې فطرتاً له ګوشه نيشنۍ او انزا ځنی متنفر دی، نو هر کله چه بشری قبايل هر وخت سره په جګړه اخته وی، او قوی په ضعيف باندی تېر غامی کوی نو انسان مجبور شوی چه د خپلو همنوعانو يوې طايفې ته ځان نژدې کړی او تر سيوری لاندی ئې خپل حقوق وساتی، نو د همدې په اثر کښې حکومت پيدا شو چه يو جماعت د مشترك مفاد او غرض دپاره روان کړی.

ژان ژاك روسو وايی:

انسان فطرتاً مسعود دی او څومره چه بشری نوعه زياتيږی هغومره د دې سعادت صفائی په خړوالی بدليږی، نو هر کله چه انسان ته د حيات په لاره کښې هر راز موانع پيښيږی چه دی يوازی هغه له خپلی مخی نشی لری کولی، هرو مرو د اجتماع ضرورت حس کوی او مجبوريږی چه له جماعت سره د اتفاق عقد وکړی او هر فرد د خپلو حقوقو ساتنه اجتماعي هيئت ته وسپاری، نو بنا پدې نظريه يو عمومی مساوات ضرور دی او حاکميت هم د حکومت د اجتماعی هيئت حق دی.

اصل حقيقت دا دی چه د حکومت منشا او نظريه يوه ده، او هر ليکونکی په يوه داسی قالب کښې اچولېده چه د ده له خواهش سره برابره ده او دی ئې پر خوا دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې نظريې اصل دا دی چه انسان له انفرادی حالت څنی وتلی او له خپلو همنوعانو سره پدې متفق شوی دی، چه هر فرد د حکومت اجتماعی هيئت ته تابع وی او اجتماعی هيئت به هم د هر فرد حقوق او مصالح ساتی، د همدې په اثر کښی طبيعی قوانين په بشری قوانينو بدل شوه او په افرادو باندی د هيئت اجتماعی له خوا بعضی موجبات مقرر شوه، چه په عوض کښی ئې هيئت اجتماعی هم د افرادو حقوق پخپل ځان ومنل او د يوې معاهدې صورت ئې پيدا کړ چه له يوې خوا حقوق او له بلی خوا واجبات رد او بدل شويدی.

څه چه (هوبز) او (روسو) پدې موضوع کښی ويلی و، هغه ذکر شوه (لوك) خپله نظريه پداسی شان ښکاره کوی چه په اجتماعی هيئت کښی د دوی له خوا پاچا د اجتماعی تړون عاقد دی، چه د افرادو حقوق وساتی.

بعضی کسان دی چه حکومت د خدای پاك له لوری ګڼی او وائی چه دا د نن ورځی حکومت د خدای د خلافت روستنی رنګ دی چه په مرور د زمان يی تحول موندلی دی.

بعضی وائی چه د حکومت منشا او مبدا قوت او غلبه ده.

نو د حکومت په باب کښی د هر چا نظريه مختلفه ده او هر چا يوه نظريه چه ده ته ښه ښکاره شوېده خلقو ته ښوولې ده.

مګر صحيح او معقوله نظريه دا ده چه د پلار ګلوی سلطه او اقتدار د حکومت منشا او اساس دی چه وروسته ترېنه، هر راز حکومتونه جوړ شوی دی.

نو هر ملت هغه شان حکومت قبول کړی دی چه هغه ئې د اوسېدونکو د تعداد، ثروت، او غرايزو سره موافقت او مناسبت لری ځکه چه اقليمونه د حکومت په طرز کښی پوره دخل لری او وضعی قوانين هم له طبيعت او قومی عاداتو څنی پيدا کيږی.

نو ويلی شو چه د تاريخی حکومت منشا د پلارګلوی سلطه ده چه وروسته د مشر توب په سلطه بدله شوېده او ورو وروئې خپله دايره ارته کړېده او د طبيعی حکومت منشا د جماعتونو احتياج او اړوالی دی يوه داسی اقتدار ته چه د بعضو تجاوزونو او تېرغاميو چه د نورو په حق باندی کيږی مخه ونيسی، او متجاوز خلق له تېری او تجاوزه را وګرزوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حکومت وظيفه

پدې موضوع کښې بحث کوونکی مختلف نظريات لری، يوه ډله وايې چه فرد تر هغه وخته پورې ترقی نشی کولی ترڅو چه د حريت په ميدان کښې په اقتصادی امورو کښې پخپل سر پرې نه ښود شی، پدې صورت کښې نو فرد پخپله ذاتی ترقۍ کښې بې له خپل همته او خپل فکر او عمل ځنی په بل شی اعتماد نه کوی او ټول قوتونه ئې وده کوی.

د دې کسانو په نزد د حکومت وظيفه د وطن حمايت او د داخلی نظام او امنيت ساتنه ده چه د لښکر په لرلو او حاکمانو او قاضيانو په مقررولو باندی کيږی چه ضروری او لازمی قوانين وضع او معمول شی.

دا کسان وائی چه د دنيا نظام د تنازع للبقا – او بقای اصلح په اساس بنا دی او تجارب هم دا وائي چه بايد فرد په اقتصادی امورو کښې پخپل سر پرې ښودل شی.

مګر بعضی داسی کارونه شته چه که حکومت پکښې مداخله ونکړی لکه:

د پوستې انتظام، او اجباری تعليم يا د اوسپنې لار – نو پوره فايده ورځنی نه اخستله کيږی.

ځکه چه دغه اعمال او کارونه چه د عمران او تمدن روح بلل کيږی که افرادو او شرکتونو ته پرېښودل شی نو د سيالۍ او همچشمۍ په اثر کښې له مصلحت او ضرورت ځنی زيات اجرا کيږی.

بله دا کوم وخت چه انسان پخپل خصوصی مصلحت مشغول شی نو د اطفالو او ضعيفانو حمايت او د فقيرانو معاونت ته نه ملتفت کيږی، نو ضرور ده چه حکومت په دغسی کارو کښې مداخلت وکړی.

ځنی خلق وايې چه فرد د نورو مرستی او ملګرتيا ته اړ دی او دغه مرسته بې له حکومت څخه د بل چا له لاسه په ښه شان پوره نه ده، نو بايد حکومت ټول اقتصادی امور لکه صنايع او زراعتونه په خپل لاس کښې ونيسی، ځنی فيلسوفان لکه ټولسټوی بيا وايې: چه حکومت ته بيخې ضرورت نشته او د مال صرفول د حربې آلاتو او عسکری تنظيم دپاره له صحيح انسانيت سره منافی دی، دی وائي چه حکومت له فطرت او طبيعت ځنی مخالف يو شی دی او ملتونه هغه وخت انتهائی سعادت ته رسيږی چه حکومت بيخی د خلقو هير شی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا درې مذهبه، هيڅ يو له افراط او تفريط ځنې خالي نه دي او همدغه سبب دی چه خلقو پوره نه دی غوره کړی او اکثرو مترقی ملتونو د خپل نظام اساس په معتدل ډول بنا کړی دی، او د حکومت مداخله ئې د افرادو په شئوناتو کښې څومره چه ضرور دی لکه:

د ضعيفانو حمايت، د شفاخانو جوړول، د کسبګرو د مصالحو دپاره قوانين وضع کول، د کرهڼې، تجارت، صنعت د لوړتيا وسايل ټولول، د حمل و نقل برى او بحرى وسايل لکه: د اوسپنې لار، برېښنا، تلګراف، او د اخلاقو او دين ساتنه او داسې نور تهيه کول قبوله کړيده.

د ټولسټوی او فيلسوفانو فکر يو محض خيال دی چه عملی کېدی نشي ځکه چه ټول خلق لکه ټولسټوی فيلسفوان کېدی نشي چه هر سړی له ټګۍ، خيانت او شر ځنې ځان خلاص کړی شي او صحيح انسانيت په دنيا کښې وچليږی.

دا هغه نظريات دی چه اجتماعيونو د حکومت د وظيفې په باب کښې ښکاره کړی او د حکومت د مداخلې حق يې د خلقو په شئونو کښې ښکاره کړيدی مګرهر حکومت ځانته له احتياجه سره سم نصب العين او غايه لرى چه د هغې په مقتضا کار کوی، او په هر ډول چه قوم او ملت لوړيږی، او وطن ودانيږی، لوروی او ودانوی ئې!

د هر ملت سياسی تربيت د افرادو په نفسياتو او ذهنيت کښې پوره دخل لری او تعليمات هم د همدغې تربيتې له مقتضی سره برابروی. کوم ملت چه د هيئت اجتماعی احترام لری د هغه ملت هر فرد يې له يوه قوت او باعث څخه د نورو د حريت احترام ساتی، او هېڅکله خپل حکومت ته د خوف په سترګه نه ګوری. بلکه د احترام او خلوص په نظر ورته ګوری ځکه چه هغه د سلطنت تاج عيناً د ملت تاج ګڼی چه پخپل لاس ئې د خپل مشر او پاچا په سر ايښی دی، نو دوی د دغه تاج او خپل قانون پوره احترام لری او هميشه ورته د محبت په سترګه ګوری.

هغه کسان چه د پردی حکومت تر لاس لاندی ژوند کوی هغوی ته د حکومت هر ړغ لکه آسمانی ټکه داسې ښکاره کيږی او هر کار چه په حکومت پوری ربط لری ورځنې ډېده کوی مګر د ملت د خواخوږی او خپل او ملی حکومت.ښه او سياسی روزنه دغه راز اوهام محدود کوی او خلق پدې باندی پوهوی، چه هر فرد د حکومت په کارو کښې د معاونت حق لری او د حکومت اشخاص هم دغسې افراد دی لکه دا نور خلق چه د قانون په مقتضیٰ او د ملت په مرضا حکم کوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حکومت په باب کښی د پخوانیو نظریه

ارسطو وائي که عدل او مساوات ورك او يا ضعيف وی څنګه به يو قوم د سعادت ژوندون وکړی؟ او څنګه به ټيټ جمعيتونه او واړه طوايف نهضت مونده کړی؟ نو د ده په نظريه بايد په هر مملکت کښی عدل قايم وی او ټول کارونه د حکمت په مقتضا اجرا شی.

کونفوشيوس چينی وائی کوم حکومت چه پخپل مملکت کښی د عدل او کفائت له مخی حکم کوی هغه لکه د قطب ستوری داسی دی چه هميشه ځای په ځای وی او نور ستوری ئې پخوا کښی خپل ځايونه بدلوی او انتقال کوی.

ملك ۱[3] شيانغ وايی: د اسمان زوی يا امپراطور د مملکت د خير او فايدې دپاره پيدا شوی او مملکت د امپراطور دپاره نه دی پيدا شوی.

په چين کښی دا متل دی چه د ملت محبت پيدا کړه مملکت به پيدا کړی، او که دغه محبت ورك کړې نو مملکت به درڅخه ورك شی.

له (سولون) يونانی څخه پوښتنه وشوه چه کوم مملکت د مدنيت لوړی درجی ته رسيدلی دی؟ هغه ووېل هغه مملکت چه اهل ئې په ذلت کښی نه وی او ظلم پرې باندی نه کېږی.بلکه لا د يوه بل قوم په مظلوميت هم نشی راضی کېدی او ورسره داسی مرسته کوی لکه چه هغه ظلم عيناً په دوی کېږی.

له (کسری) ځنی پوښتنه وشوه چه کوم پادشاه ښه دی ده ووېل: هغه پادشاه ښه دی چه د قهر او غصب په وخت کښی کريم وي، او پخپله وعده وفا کوی که څه هم لويه وعده وی. ارسطو طاليس ويلی کوم پادشاه چه عدل کوی هغه شجاعت يعنی لښکر ته نه محتاج کېږی.

د حکومت په باب کښی د پخوانيو مصريانو نظريه

د مصريانو له پخوا وخت ځنی (يعنی پخوا له اسلامه) دا رايه ده چه پادشاه پخپل حکومت او عدل چلولو کښی شوری ته محتاج دی، چه له خپل حکومت سره هر راز مرسته وکړی چه د همدی لامله علما او حکيمان او د رايی خاوندان د حکومت د امورو

---

[3] ۱ دا د چينايانو او جاپانيانو عقيده ده چه هغوی خپل امپراطور د اسمان زوی ګڼی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ترتیبولو دپاره مقرر وی، او پخپل سیاست او د مشکلاتو په حلولو کښی په دوی اعتماد کوی.
کله به چه د مصریانو پادشاه مړ شو نو دوی به ئی مړی د قبر په څنګ کښی کښېښود، خطیبان، او د مجلس شوری اعضا به ودرېدل د ده په ټولو کارو به ئې تبصره کوله، د ده عدل یا ظلم خیر یا شر ټول صفات به یی بیانول پس له هغه به د ټول جمعیت رایه د ده په باب کښی غوښتله کېده چه ایا دی په احترام او تعظیم ښخ شی او که په معمولی طور په قبر کښې کېښود شی.
دی پخوانی دود د پادشاهانو په ښه سلوك او عدل کولو کښی ډېر تاثیر درلود، او دوی یی مجبورل چه د اهل رایو په مشوره کار وکړی، د مصر په تاریخ کښی لیدل کیږی چه ډېر فرعونان د ظلم او بد روش په سبب د ملوکیت له القابو محروم شوی دی.
نو د مصر پخوانیو شوراؤ یو حقیقی صورت درلود او یوازی علما او حکیمان او دینی مشران به پکښی نه وو د اقلیمونو او سمتونو نوابان او مشران به هم پکښی شامل وو، چه لدی ټولو څخه به یو عمومی جمعیت تشکیل کېده چه په لویو او مهمو کارو کښی لکه: حرب یا صلح، د قوانینو اړول، د حاکمانو درول یا داسی نورو کارو کښی به دوی پرېکړه کوله څوك چه د مصر پخوانی سیاست او اجتماعی نظام ته مراجعت وکړی هغه ته به د مصر دغه څه مفاخر او معالی چه لری د تعجب وړ ښکاره نشی.

حکومت د اسلام په نظر کښی

اسلام د خپلو تعلیمونو د انتشار په مرسته په اجتماعیاتو، سیاسیاتو او مدنیتونو کښی ډېره غوره اغېزه کړېده، لکه چه تاریخ ئې هم په دلچسپی سره ذکر کوی.
مګر دلته زموږ غرض دا نه دی چه د اسلامی ملت د تحول سر بیان کړو یا د دوی په هغه صحیح او متین مدنیت چه تر نیمی دنیا پوری ورسېده، څه بحث وکړو، ځکه چه ډېرو انصاف لرونکو مؤرخینو شرقییونو او مستشرقینو دواړو ډلو دا موضوع ښه واضحه کړېده.
زموږ غرض یوازی همدغومره دی چه په اسلام کښی حکومت په کوم اساس ولاړ دی او کومو عواملو د اسلام مدنیت ته تراندلس او چین پوری لاره ورکړه.
په اسلام کښی د حکومت اساس په شوری او د مسلمانانو د جمعیت په رایه بنا دی، په اسلام کښی خلیفه لکه یو مقید پادشاه داسی دی او کوم قانون چه دی مقید کوی هغه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای کتاب او د رسول(ص) اقوال دی. په اسلام کښی خلافت په میراث له یوه ځنی بل ته نه نقل کیږی. چه له پلروځنی زامنو ته او له زامنو ځنی لمسیانو ته ورسیږی.
ځکه چه خلافت په عمومی انتخاب ټټل کیږی او د خدای او رسول په اطاعت او عدل ساتل کیږی لکه چه د خلیفه په حق کښی ویل شوی چه که له عدل او د خدای او رسول له اطاعت څخه یی بلی خواته میل وکړنو ولاړیی کړئ. او که د خپلو شهواتو په میدان کښی خپل جلب بیخی خوشی کړی نو معزول یی کړئ.
نو دا هغه اساسی قواعد دي چه اسلامی حکومت پری قایم دی او همدغه سبب دی چه ملت د حکومت په مقابل کښی ځان جاهل او بی خبر نه ګڼي. او هر فرد دا تصور کوی چه خلیفه هم بشر دی چه کله سهو کیږی او کله حق ته رسیږی نو باید هر مسلم او عالم حاکم ته نصیحت وکړی او ورته وویلی شی چه ته له عدل نه بل لور ته کوږ شوی یی.
د همدی لامله اجتهاد هم په مجتهدینو یعنو هغو اشاخاصو پوری خاص دی چه د عربی لغاتو له اصولو خبر وی او په دینی علومو کښی بصیرت لری او له قرآن کریم او احادیثو څخه احکام ایستلی او حق او باطل، صحیح او فاسد سره بېلولی شی، خلیفه ګڼو ته د محض خلافت په سبب دا حق نه دی ورکړ شوی.
دغه راز عقاید چه په یوه قوم کښی راسخ او ټینګ شی هغه هیڅکله د هغه چا په مخ کښی چه دوی د حاکمیت دپاره غوره کړی خپل سر نه ټیتوی تر څو چه هغه د عدل پابند او د خدای او رسول تابع نه وی.
نو په دغه صورت کښی پاچا له خپل ملت سره داسی سلوك کوی لکه چه یو مهربان پلار ئې له خپلو زامنو سره کوی او ملت هم خلیفه او پاچا ته د محبت او احترام په سترګه ګوری نه د خوف او ډار په سترګه.
دغه و د حکومت او ملت لنډ حال په اسلام کښی، وروسته چه عربی سلطه پراخه شوه او د اسلام لاس شام و عراق، فارس، مصر، طرابلس، تونس، الجزایر او د فرانسی جنوب غربی لور ته ورسېده نو فیلسوفان او علماء د مملکت تنظیمی امورو او قوانینو وضع کولو ته توجه وکړه او د وزیرانو، مشرانو او ملکی او عسکری مامورینو وظایف ئې په داسی شان تعین کړه چه تر اوسه چا پکښی څه ندی ویلی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملت د مشرانو صفات

پدې صفاتو کښې حکیمانو، سیاسیونو او اجتماعیونو ټولو بحث کړی او د مشرتوب دپاره ئې ډېر داسې شرطونه چه د ملت په نفع تمامېږی او مشرتوب ورباندی ګټل کېږی ښودلی دی.

پدې موضوع کښې کومه ښه رایه چه میدان ته راوتلې ده د ابونصر فارابی نظریه ده چه پخپل کتاب (اراء اهل المدینة الفاضله) کښې ئې ښکاره کړېده، دی وایی چه د ملت دمشرانو دپاره دا صفات ضرور دی:

١: د عضاوو پوره والی
٢: پوهه او سنجش
٣: د حافظې ښه والی
٤: زړه سوی او عاطفه
٥: فصاحت
٦: د زده کړې (عرفانی) شوق
٧: په شهواتو او خواهشاتو کښې اعتدال
٨: لوړ همتی (کبر النفس)
٩: له رښتیا او رښتیا ویونکو سره محبت لرل
١٠:د دنیا متاع ته په کمه سترګه کتل
١١: له عدل او د عدل خاوندانو سره مینه
١٢: د عزم او ارادې ټینګوالی

فاریابې د دې شرطونو له بیانه وروسته ویلې دې چه که د دې ټولو صفاتو خاوند پیدا نشي نو بیا د ریاست او مشر توب وړ هغه څوك دیچه پخپل شریعت ټینګ او ښه هوښیار وي او که دغه شرطونه په څو کسو کښې د تقسیم په ډول وی او دوی ټول پخپل منځکښې متحد کېږي نو دوی ټول باید مشران او رئیسان وی.

او هر کله که یو ښار له حکمت څخه حالی شي او دغه شرطونه په رئیسانو کښې مختل شي د هلاك معرض ګرزي.

ابن خلدون ویلی چه د دغه منصب وړ هغه څوك دی چه دا لاندینی څلور صفتونه لری:

١: علم ٢: عدالت ٣: کفایت ٤: د حواسو سلامتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عربو په نزد د مملکت ارکان

د عربو سیاسیونو چه د خپل ملت اصلاح او انتظام، سعادت، امن او عدالت په نظر کښی نیولی، نو د مملکت دپاره ئې څلور رکنه مقرر کړیدی. چه هغه دا دی:
ټولواك -، رعیت -، عدل -، تدبیر -، چه دغه هر رکن ته په یوه خاصه نظر ګوری او بعضی ملحوظات پکښی لټوی.
علامه شهاب الدین چه په سیاسیاتو کښی یو پوه عالم و هغه ویلی دی چه ښه پاچا پر ځان حاکمیت لری او له بدو خواهشاتو ځنی خپل ځان ژغوری او بله دا چه د خپل مملکت له احواله خبر او پخپلو ظایفو کښی جدی وی، د همسایه ممالکو له احواله هم خبر وی او خپل سرحدونه هم په یوه قوی عسکر چه وسله او تو ښه او ذخایر ورسره زیات وی ټینګو دی.
خپل عسکر او منصبداران ښه ساتی او پخپل ملك کښی هر راز مواد پیدا او تعمیرات زیاتوی او خپل رعیت داسی ګڼی لکه زامن او وروڼه، او هر کله ئې د لوړتیا، او سمون او بډایۍ او ښېګړو په فکر کښی وی!

رعیت

رعیت چه په څو قسمونو لکه: د کلو اوسېدونکی، د ښارو آبادوونکی، جنګ کوونکی، او علماءٔ او پوهانو وېشل کیږی.
دا ټول له درېو عنوانو لاندی راځی: اخیار او افاضل یعنی ښه او پوه خلق، اشرار او اراذل یعنی بدان او پایلاتی خلق، متوسطین یعنی منځنۍ ډله.
چه باید له هرې طبقې څخه کار واخستل شی یعنی له علما او پوهانو ځنی عرفانی او علمی خدمت، او له کسبګرو او زارعینو څخه اقتصادی خدمت وغوښتل شی او حربی اشخاص په عسکری امورو مشغول کړه شی، او هېڅوك وزګار پاتی نشی چه ټوله د ملت ډلی د وطن په خدمت بخت وی!
او د خپل حکومت سره په هره چاره کښی مرسته کوی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

عدل

پوهان پدې پوهېدلی دی چه د حکومت غرض د ظلم او تعدی ورکول او د عدل او مساوات قایمول دی، نو علامه شهاب الدین د عدل دپاره دا درې رکنه مقرر کړی:

۱: د لوی خدای حقوق ساتل.

۲: انسانی حقوق یو له بله محافظه کول.

۳: د اسلافو او پخوانیو د حقوقو مراعات کول.

د دې درې قسموتر تفصیل لاندې د مملکت ټول امور داخلیږی او هر څه پکښی راځی، چه عمران او آبادی هم ضمناً د عدل تر عنوان لاندی داخلیږی.

عمرانات او ودانی

د مملکت ودانی دوې جنبې لری چه یوه زراعتی او بله تعمیری او ودانۍ جنبه ده؛ د زراعت د ترقۍ او حمایت دپاره دا دوه شیه ضرور دی چه باید حکومت ورته توجه وکړی لکه د اوبو زیاتول، د لارو جوړول، د دهقانانو حمایت کول، په مالیه کې تخفیف کول، ترڅو چه دهقانان له زراعت څخه زړه توری نشی او بل کسب ته زړه ښه نکړی.

د ودانیو په جوړولو کښی باید د دې لاندی شرطو مراعات وشی.

۱: د ښوو اوبو زیاتوالی.

۲: د ځای ښه والی او د هوا اعتدال.

۳: د ارشو او لرګو نزدېوالی.

۴: د ځای موقعیت د امنیت په لحاظ.

برسېره پدې شرطونو څه نور شرطونه هم شته چه باید مراعات ئې وشی لکه: د کوڅو د خطونو معلومول د هر ډول بازار د پاره ځای ټاکل، د ضرورت په اندازه د علم او صنعت خاوندانو ته ځای ورکول او نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تدبیر او اداره

غرض له تدبیر د مملکت د امورو انتظام دی لکه: د وزارتو تشکیلول، د والیانو او حاکمانو ټاکل او وروسته لدېنه د قاضیانو او منصبدارانو تعینول، لیکن پدې ټولو کښې باید د مملکت د بهبود مراعات وشي مثلاً هر ځای ته داسی قاضی او مامور مقرر شی چه د وقار او تقوی لرونکی وی.

او برسېره پدې چه باید پوه او عالم وی د حکومت په ضروریاتو او د قضا په ادابو دی هم پوهېږی، په حکم کښی دی بیړه نه کوی، او ښه تحقیق دی کوی، نه دی هدیه قبلوی او نه دی د چا شفاعت ته غوږ نیسی، د حکومت مامور باید په قانون پابند، او د وطن محب او صادق او د ملت خواخوږی وی، خپل اغراض د حکومت په چارو ګډ نکړی، او له رشوت او خیانت څخه ځان وژغوری!

پای

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library